

*LA IMPREMTA A OLOT
AL SEGLE XVIII
MIQUEL PUIG I REIXACH*

La primera data que podem esmentar sobre producció impresa a Olot gira, ara per ara, a l'entorn de l'any 1751, associada a l'impressor Josep Rovira. És cert que, abans, en la segona meitat dels anys trenta d'aquell mateix segle van residir aquí els Gabriel Bro, pare i fill, una família que havia tingut impremta a Girona i que després, reinstal·lats de nou en aquesta darrera ciutat, n'hi tornarien a tenir. Però del seu breu pas per Olot no hi ha cap mostra que pugui indicar-nos haver-hi exercit també aquest ofici. En aquests temes ja se sap que és poc prudent pretendre dir-hi la darrera paraula, perquè podria ben ser que noves referències arxivístiques o bibliogràfiques poguessin fer recular algun temps la data de la introducció de la impremta a Olot, però en tot cas es tractaria només d'això, d'alguns pocs anys, sense poder arribar a les pretensions de Josep Saderra (traslladades després al prestigiós *Manual del Librero Hispanoamericano* d'Antoni Palau i Dulcet¹) de remuntar els orígens de la impremta olotina nogensmenys que a l'any 1714.

La referència del 1751 –i encara amb més raó si fos anterior– no es pot pas menystenir considerada en un marc més general. En les primeres dècades del se-

●

¹ “Merced a la notable colección bibliográfica que posee el entusiasta hijo de esta población D. José Saderra, sabemos que introdujo la impremta en Olot, Miguel Roldán, y que las primeras producciones de su oficina se remontan a 1714” (PALAU Y DULCET, *Manual del Librero Hispanoamericano*, Barcelona, 1977, v. XXVIII, p. 506). La impremta de Miquel Roldan, tal com m'hi referiré més endavant, s'ha de situar cronològicament al voltant dels anys seixanta, i per tant l'afirmació de Josep Saderra només pot ser fruit d'haver mal interpretat com a any d'impressió la data originària de l'aprovació eclesiàstica de l'obra (Girona, 1 de gener de 1714) que figura en l'únic imprès conegut d'aquesta impremta. Altres edicions catalanes d'aquesta obreta, impreses per Jaume Bro a Girona, i per Josep Altés a Barcelona, també inclouen les llicències eclesiàstiques amb data de 1714.

gle XVIII la impremta a Catalunya estava centrada de fet, per la seva continuïtat, en dos centres productors: Barcelona, que no cal dir que era el més important, amb prop d'una dotzena d'impressors², i Girona, precisament la seu del bisbat al qual pertanyia Olot³. A Lleida també hi havia impremta, però la seva producció bibliogràfica és més modesta, tot i haver estat aquesta una de les primeres ciutats catalanes a tenir impremta en un llunyà segle XV⁴. Els treballs en el ram de la impressió de textos dels Abadal a Moià i a Manresa, entre el final del segle XVII i el següent, es resisteixen a aparèixer com a significativament nombrosos, en contrast amb la importància que mostra el seu art i perícia en el gravat⁵. A Tortosa, on la impremta venia d'èpoques prou reculades, no resistí gaire més enllà dels primers anys d'aquella divuitena centúria, per repararèixer-hi cap al final. Un panorama, doncs, prou migrat en aquells inicis de segle. El 1721 les necessitats i sinergies de la nounada Universitat de Cervera feren possible que s'hi endegués una impremta que, de la mà dels Ibarra, esdevindria referència obligada per

² Una síntesi del desenvolupament de la impremta a Catalunya pot veure's a Manuel LLANAS, *Història de l'edició a Catalunya. L'edició a Catalunya: el segle XVIII*, Barcelona, Gremi d'Editors de Catalunya, 2003, 220 p. De forma més resumida, del mateix autor, *Sis segles d'edició a Catalunya*, Eumo Editorial – Pagès Editors, 2007, p. 61-79. A part d'aquestes obres de conjunt, les notícies sobre imprentes barcelonines al segle XVIII estan centrades en determinats establiments, tot i que inclouen d'altres notícies de caràcter general: Francesc Xavier BURGOS i Manuel PEÑA, "Imprenta y negocio del libro en la Barcelona del siglo XVIII. La casa Pifarrer", dins *Manuscrits. Revista d'Història Moderna*. Departament d'Història Moderna, Universitat Autònoma de Barcelona, núm. 6 (desembre de 1987), p. 180-216, i Immaculada SOCIAS BATEI, *Els impressors Jolis-Pla i la cultura gràfica catalana en els segles XVII i XVIII*, Barcelona, Curial - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2001, 272 p.

³ Enric MIRABELL i BELLOC, *Història de la impremta a la ciutat de Girona*, Girona, Institut d'Estudis Gironins, 1988, 237 p., que hi incorpora els seus anteriors articles sobre els impressors Oliva i Bro publicats per l'Institut d'Estudis Gironins ("Els impressors gironins de la família Oliva", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVI (1982-1983), p. 159-208, i "La família Bro, d'impressors gironins", *Ibidem*, XXVII (1984), p. 249-311).

⁴ Sobre la impremta a Lleida: Manuel JIMÉNEZ CATALÁN, *Apuntes para una bibliografía ilerdense de los siglos XV al XVIII*, Barcelona, L'Avenç, 1912, 303 p. Del mateix autor, *La impremta en Lérida. Ensayo bibliográfico (1479-1917)*, Universitat de Lleida, Biblioteca Nacional i Institut d'Estudis Ilerdencs, 1997, 587 p.; Romà SOL i Carme TORRES, *La impremta de Lleida (segles XV-XIX)*, Alcoletge, Ribera & Rius, 1996, 188 p.

⁵ Un resum de les dades biogràfiques i de l'activitat d'aquest llinatge, a Llogarí PICANYOL, "Els impressors Abadal", *Modilianum*, I (juny 1960), p. 42-49, i del mateix autor, "Pere Abadal, il·lustre moianès del segle XVII, mestre gravador de boixos", *Modilianum*, IV (juliol 1963), p. 59-64. Per al cas de Manresa, Imma SOCIAS BATEI, "Inventari postmortem del gravador xilogràfic Andreu Abadal i Serra (Moià c. 1705 - Manresa, 1778)", *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 8 - I (1988), p. 125-131. Sobre els Abadal de Moià i Manresa, els estudis d'Imma SOCIAS BATEI n'han prioritzat les seves feines com a artistes gravadors, per exemple, "La gran contribució dels Abadal en la difusió del gravat xilogràfic a Catalunya", *Modilianum*, 3 (desembre de 1990), p. 3-33, i *Els Abadal, un llinatge de gravadors*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2007, 243 p.

aquell segle⁶, i el 1743 l'impressor Pere Morera obrí establiment a Vic, més o menys en el mateix any de la represa dels impresos a Tarragona⁷. Després... ja és el torn d'Olot, perquè totes les altres poblacions que tingueren impremta o que la restabliren ho feren en dates posteriors: en la dècada dels seixanta, la Seu d'Urgell i Figueres⁸; en la dels setanta, Reus i Mataró⁹; en la dels vuitanta, Tortosa i Tremp¹⁰, i ja cap a finals de segle la panoràmica es tanca amb la reincorporació de Vilafranca¹¹ al món editorial de Catalunya.

Que a Olot la impremta fos més matinerana que en d'altres poblacions que eren, o serien, més importants que no pas ella, no ens ha de portar a un excés d'expectatives respecte de la seva potencialitat editora i llibrera. Olot, sense ser cap de corregiment, no generava l'activitat administrativa pròpia de la majoria de les poblacions esmentades, que sí que ho eren, ni la seva impremta podia nodrir-se de les necessitats pròpies d'una seu episcopal com passava amb les de Barcelona, Girona, Lleida, Tarragona, Vic i Tortosa, ni per descomptat hi havia universitat com a Cervera, ni col·legi de jesuïtes com tingueren la major part de les altres poblacions amb impremta, o d'escolapis com a Mataró, poblacions totes aques-

⁶ L'històric d'aquesta impremta, a Manuel RUBIO Y BORRÁS, *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*, segona part, Barcelona, 1916, p. 184-266, i Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Bibliografia cerverina (1633-1978)*, Cervera, Centre Comarcal de Cultura, 1982, 144 p.

⁷ Sobre la impremta a Vic, vegeu Josep GUDIOL, "L'impremta a Vich", *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, 51 (1925), p. 1-5; 52 (1925), p. 29-32; 55 (1926), p. 57-59; 56 (1926), p. 75-77, i 59 (1928), p. 121-123. També Josep M. MADURELL I MARIMON, "La família Morera, els molins paperers vell i nou de Sant Celoni i la impremta de Vich", *Ausa*, 49 (1964), p. 88-100, i més recentment, Antoni PLADEVALL I ARUMÍ, *La il·lustració a Vic*, Cabrera de Mar, Galerada, 2000, p. 40-53. Pel que fa a Tarragona, Miquel del ARCO Y MOLINERO, *La impremta en Tarragona: apuntes para su historia y bibliografía*. Tarragona, José Pijoan, 1916, 459 p.

⁸ De la impremta a Figueres hi ha dades a Inés PADROSA I GORGOT, "Els impressors figuerencs i la seva obra", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, v. 25 (1992) p. 223-289. Malgrat constituir una llarga llista d'impresos figuerencs ordenats alfabèticament, se'n poden extreure notícies sobre els seus impressors del segle XVIII.

⁹ Per a Reus, Enric AGUADÉ BRUIX, *Impressors i llibreters a Reus: 1720-1900*, Reus, Centre de Lectura de Reus, 1996, 139 p. i, del mateix autor, *Bibliografia reusenca fins el 1900*, Reus, Edicions Rosa de Reus, 1998, 321 p. Pel que fa a Mataró, Marià RIBAS I BERTRAN, "La casa Abadal de Mataró: impressors i gravadors. Notes d'art popular", *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, 26 (1986) p. 29-36, Francesc COSTA I OLLER, "Els Abadal: orígens de la impremta a Mataró", *Ibidem*, p. 37-40, i d'aquest mateix autor, *L'art dels Abadal. Impressors i xilògrafs de Mataró dels segles XVIII i XIX*, Barcelona, Patronat Municipal de Cultura de Mataró i Editorial Alta Fulla, 1994.

¹⁰ Francesc FARRÀS I GRAU, Francesc PRATS I ARMENGOL i F. Xavier TARRAUBELLA I MIRAVET, *Dos-cents anys d'impremta al Pallars. Recull de premsa i bibliografia*, Tremp, Germans Tarragona impressors, 1986.

¹¹ Antoni MASSANELL I ESCLASANS, "Inicis de la impremta a Vilafranca. Francesc Vilalta i Salvador Vilaró", *Olerdulae*, XIII-XIV, núm. 1-4 (1988-1989), p. 61-76.

tes que, per tant, es podien beneficiar de la proverbial interdependència entre el saber i el paper imprès.

Totes aquestes circumstàncies, si bé ja ens apunten que la impremta olotina serà modesta, a la vegada ens en fan ressaltar l'originalitat. Que, malgrat tot, la impremta ja arrelés a Olot a mitjan segle XVIII i que la seva continuïtat hagi arribat sense solució fins als nostres dies¹² diu prou a favor de la seva gent, i especialment dels que es jugaren el pa diari en l'ofici d'impressor, en uns inicis en què, precisament, la producció del seu establiment no tenia assegurada una sortida prou reeixida entre la població.

1. ELS ANTECEDENTS

De llibres, a Olot, feia molt de temps que n'hi havia. De llibres impresos, és clar, perquè de manuscrits encara en feia més. En especial n'hi havia a les cases de la gent que havia passat per alguna universitat, com ara els llicenciats o doctors en drets o en medicina, i en algunes de les altres cases era fàcil de poder-hi trobar algun llibret popular i sobretot de caràcter pietós. També hi havia llibreters, decantats al subministrament de lletra impresa sota forma de fulls ocasionals, estampes, plecs, i alguns llibres d'escola, de devoció popular i de literatura enginyosa i de lectura fàcil. Del que hagués estat l'ofici de llibreter a Olot abans d'arribar al segle XVIII no se n'ha publicat cap notícia, però només de començar el segle XVIII ja comencem a trobar-ne, en un historial que arriba fins als nostres temps.

El primer nom conegut és Pere Cantalozella, a qui el 1705, essent fadrí llibreter, la Pia Almoïna pagà dos rals de plata per un llibre en blanc (a punt per fer-hi les anotacions oportunes), una de les feines habituals dels llibreters, no només dedicats a la venda de llibres impresos¹³. Pere Cantalozella era fill de Joan Pere Cantalozella, adroguer d'Olot, però en la seva botiga també deuria tocar paper i llibres, perquè a la seva mort, esdevinguda el 1706, se'l designà

¹² Per a una visió de conjunt de la impremta a Olot al segle XVIII tenim el capítol "La impremta" dins de Joaquim DANÉS I TORRAS, *Pretèrits olotins*, Olot 1950², p. 57-69, i del mateix autor, l'àmplia part sobre la impremta olotina dins de la seva monumental *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 43-159. Una síntesi moderna de la trajectòria de la impremta a Olot és la de Josep MURLA I GIRALT, "La impremta a Olot (s. XVIII-XX)", dins *Miquel Plana. Trajectòria gràfica (1966-1992)*, Olot, 1992, p. 25-77.

¹³ Arxiu Comarcal de la Garrotxa (ACGAX), Fons Municipals, Olot, Pia Almoïna, "Pòlisses i albarans 1613-1777", lligall 47. Una altra anotació semblant la trobarem el 1721, quan se li paguen 9 rals de plata per un llibre gran fet per a la causa de les donzelles pobres de la Pia Almoïna (Ibidem, id, lligall 48).

com a “llibreter”¹⁴. Pere es quedà, precisament, amb aquest ofici de llibreter, una feina que els registres notariais redactats en llatí tradueixen per “*bibliothecae*”, “*libreterius*” o, més comunament, per “*bibliopola*”¹⁵. El 1708 va casar-se, encara com a “*fadri llibreter*”, amb Teresa, filla del daurador olotí Pere Viguet¹⁶. El 1716, en el primer cens de població olotina, a més de fer-nos-el de 40 anys i sense fills, se’l denomina “*revenedor de llibres vells*”. Malgrat que en un altre cens, del 1720, potser per una certa temença de cara a conseqüències fiscals, es digui d’ell que “*anà per llibreter y vuy és jornalrer*”, el fet és que fins a la seva mort, ocorreguda el 1739¹⁷, va mantenir l’ofici de llibreter.

Per aquells mateixos anys hi havia a Olot un altre llibreter, Esteve Costa. Nascut el 1707, deuria començar de ben jove en aquest ofici, i si més no als 19 anys ja consta com a tal en una relació de mossos solters que el 1726 havien de ser sortejats per a una lleva general: “*Estevan Costa, llibretero, hijo de Estevan Costa cortidor y de Rosa su mujer*”¹⁸. Casat amb Margarida Constans, tingué almenys nou fills, tot noies menys un vailet, que sembla que no seguí l’ofici patern, sinó el

¹⁴ Vegeu Carles ROSELLÓ I RODRÍGUEZ, *Aspectes sanitaris de l’arxiu parroquial de Sant Esteve d’Olot en el segle XVIII*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 1996 (edició en microfítxa), p. 248.

¹⁵ Amb la denominació de “*vibliothecae*” (sic) apareix en la creació d’un censal fet pel seu futur sogre Pere Viguet (ACGAX, Fons Notariais, Olot, notari Francesc Masbernat, reg. 1.203, f. 149v-151v, 20 d’abril de 1708); la segona, en una època feta per Cantalozella a favor de Rafel Porxas com a administrador de causa pia (Ibidem, id, f. 194r-v, 28 de maig de 1708).

¹⁶ Capítols matrimonials a ACGAX, Fons Notariais, Olot, notari Esteve Clapera, reg. 955, f. 87r-89r, 14 de març de 1708.

¹⁷ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Població, *Catalogo y aranzel de tots los vehins de la vila y terme de Olot*, [1716], i Ibidem, id, *Relació de las personas que componen la villa de Olot ab distinció de los que se han ausentat, mort y vingut desde lo any 1716 que se donaren las respotas generals fins lo dia present*, [1720]. Per a la data de la seva mort (6 de juliol de 1739) vegeu Joaquim DANÈS, *Història d’Olot*, v. XXIV, p. 59, on fa una breu referència a aquest llibreter. El 1708 tenia 30 anys, i per tant hauria nascut cap a 1678 (testimonial que presta Pere Cantalozella “*bibliopola*” el 1708, en què fa constar ser de “*triginta annorum parum plus vel minus*”, ACGAX, Fons Notariais, Olot, notari Esteve Clapera, reg. 955, f. 226r-227r, 25 d’octubre de 1708).

¹⁸ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions, sessió del 23 de desembre de 1726. Un testimoni molt tardà, de 1765, i ja mort l’Esteve Costa llibreter, remunta l’activitat d’aquest a l’any 1713, en una evocació llunyana que potser incorporava certa confusió amb el pare del mateix nom. En l’esmentat any de 1765 Jeroni Mir, ferrer de Sant Cristòfol les Fonts, de 70 anys, declarà davant notari respecte de la tasca i cens que rebia el monestir de Ripoll en el terme de Sant Joan les Fonts, i entre altres coses digué que tenia “*plena memòria que Esteve Costa llibreter de dita vila ja en lo any mil set cents y tretze tingué dit arrendament, al que continuà fins que dit declarant entrà y haun de després lo continuà y que així mateix dit Costa deia y li ohi a dit diferents vegadas que ell ja may tampoq per rahó de dita pessa de terra no avia cobrat altre cosa que tres mesurons de censos*” (ACGAX, Fons Notariais, el Mallol, Notari Jaume Cantalozella, reg. 248, f. 217r-v, Olot, 23 de setembre de 1765).

de l'avi, perquè fou blanquer¹⁹. La seva condició professional de llibreter es pot resseguir en els registres anuals del cadastre fins a l'exercici de 1747²⁰.

Coetàniament amb aquests dos anteriors llibreters, de 1735 a 1740, és quan trobem un tercer nom en el món de la llibreria olotina de la primera meitat del segle XVIII. Els llibres del cadastre parlen d'un Gabriel Bro, llibreter o estamper, segons els anys²¹. Però els capítols matrimonials d'un jove Gabriel Bro, fets davant del notari Gaspar Clapera el 7 de gener de 1738²², permeten de saber, quan ens presenten els actors de l'instrument notarial, que a Olot hi havia tant el pare com el fill, tots dos del mateix nom i ofici: "*Gabriel Bro, estamper habitant vuy en la vila de Olot, bisbat de Gerona, fill legítim y natural de altre Gabriel Bro també estamper, habitant en la mateixa vila, y de Francisca Bro, cònjuges vivints, de una part, y Tharesa Bro y Porró, filla legítima y natural del honorable Esteve Porró, apotecari de dita vila, y de la Sra. Francisca Porró y Grassot, cònjuges difunts, de part altre.*" La jove parella s'havia casat a Olot el novembre anterior, i d'aquí que en les capitulacions la Teresa figuri ja amb el cognom marital de Bro. També aquí naixerien els seus dos primers fills. No deurien anar gaire sobrats de diners, perquè l'esposa, en aquestes capitulacions matrimonials, només va aportar per dot 80 lliures barceloneses, la meitat de les quals provenien de la Pia Almoïna, i les altres 40 restants a través de la causa pia de Collferrer, de la qual la Teresa havia resultat beneficiada. A l'agost de l'any següent el pare Gabriel Bro va signar, també a Olot, àpoca o rebut dotal per un import de 400 lliures, en aquest cas per part de la seva muller Francesca Pardiguer²³, identificació que permet d'assegurar, efectivament, que es tracta dels Gabriel Bro impressors gironins.

El pare Gabriel Bro era d'origen francès, i després d'una curta estada a Barcelona fent-hi feina d'impressor, el 1703 s'establí a Girona, on imprimiria as-

¹⁹ Per a les dades de naixement i descendència, vegeu Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 54.

²⁰ Segons Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 59-60, l'Esteve Costa llibreter hauria mort el 1745, però en els llibres del cadastre hi apareix fins l'any 1747 (vegeu ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Llibres del cadastre que corresponen als anys 1737, i 1741 a 1747, s.f.). En el llibre del cadastre de 1737 consta com a "*Esteve Costa cedasser y llibreter*", i en la resta com a "*llibreter*".

²¹ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Llibres del cadastre dels anys 1735 i 1737 a 1739, sense foliar. En el de 1735 consta "*Gabriel Bro llibrater*", i en els altres hi figura "*Gabriel Bro estamper*".

²² ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Gabriel Clapera, reg. 1.143, f. 13r-14r, 7 de gener de 1738.

²³ ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Gabriel Clapera, reg. 1.144, f. 195r-v, 2 d'agost de 1739. De les 400 lliures, Gabriel Bro diu haver-ne rebut 300 per mans del mercader Orlondo de Barcelona, i les cent restants per mans de la Sra. Maria Angela Quis, dona del també mercader i cònsol d'Holanda a Barcelona, Joan Quis.

sociat amb el llibreter Rafel Trellas²⁴. Acabada la guerra de Successió obtingué la prerrogativa d'impressor reial, sense, però, que això el salvés de portar una vida magre. El 1730 dos artesans gironins certificaven que el pare Bro era cec i pobre, i que amb el que obtenia com a impressor el seu fill no en tenien prou per poder viure. El 1732 arrendaren una casa entre la baixada de Sant Feliu i el carrer de les Ballesteries. Després d'això no torna a haver-hi notícies gironines fins al 1743, en què el fill llogà una casa al carrer gironí de les Ballesteries, poc abans que, en aquell mateix any, morís el seu pare de més de vuitanta anys, i que el fill acabés venent-se la impremta paterna l'any següent. Entremig d'aquestes notícies transcorren, doncs, els anys olotins dels Gabriel Bro, a situar al voltant dels anys 1735-1740.

Aquest abans i després gironí amb activitat relacionada amb la impremta faria suposar que també la mantingueren en aquests anys passats a Olot, oi més quan, a més de llibreters, són denominats també “*estampers*”, un nom que si bé pot evocar només l'especialització en el món de l'estampa, també és, d'altra banda, el nom usat per indicar els impressors. Així ho veurem a Olot, ja que quan la impremta hi arribi, els seus titulars, a més de llibreters o venedors de llibres, seran també dits “*estampers*”, i quan se'ls encarregui alguna feina en aquest sentit, es parlarà d’“*estampar*” tal o tal paper. Però d'aquesta seva possible activitat no en tenim, ara com ara, cap dada fefaent ni directa ni indirecta. Casualment, no tenim d'aquests anys d'entre 1735 i 1740 –al contrari del que passa abans i després– cap imprès relacionat amb Olot que ens faci possible constatar si, seguint el que es feia en anys anteriors, s'anava a imprimir-los a fora, o si ara, amb els Bro a la vila, podien editar-se aquí mateix. Només hi ha una nota relativa al seu ofici de llibreter, no pas al d'estampar: el 5 de desembre de 1740 la Pia Almoina d'Olot li pagà com a llibreter “*lo llevador major de la Almoyna*”²⁵. Sigui com sigui, aquesta presència dels Bro a Olot en els anys indicats ens permet, no obstant això, d'establir una primera –tot i que precària, a manca per ara de dades més concretes– relació entre un llibreter olotí i el món de la impremta.

2. LA IMPREMTA DELS JOSEP ROVIRA, PARE I FILL

Si a Olot hi havia llibreters, el que no hi havia hagut mai eren stampers o impressors. Si calia fer algun full imprès, s'havia d'encarregar a les imprentes de Girona o de Barcelona. Cap problema, perquè tampoc no era cosa de cada

²⁴ Pel que fa a les activitats de Gabriel Bro com a impressor a Girona segueixo Enric MIRAMBELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona...*, p. 55-59.

²⁵ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Pia Almoina, “Pòlisses i albarans 1613-1777”, lligall 49.

dia això d'haver-se d'auxiliar de la impremta, ja que ni la vida quotidiana de la vila ho requeria, ni passava res que algun text o avís municipal que hagués de ser multiplicat fos copiat a mà.

La bibliografia olotina del període previ a la implantació de la impremta comprèn bàsicament algun text de caràcter judicial o ocasional, i les oracions llatines que cada any, redactades pel mestre de gramàtica, es feien imprimir en ocasió d'haver estat recitades per un alumne en la festa de Santa Caterina, patrona d'aquests estudiants. Però pels volts de mitjan segle XVIII, sense remor ni notorietat, la presència de la impremta es féu efectiva en la vida olotina, que era tant com dir també en la vida de la comarca. I ja no l'abandonaria mai més.

A) Els Josep Rovira impressors

A manca de més detalls sobre l'activitat dels llibreters i stampers Bro, hem de seguir atribuint per ara l'arribada de la impremta a un altre nouvingut, també gironí, que precisament quan vingué a la vila portava un ofici que d'entrada no prefigurava pas que s'hagués de moure pel món dels llibres. Es tracta de Josep Rovira, un home arribat a Olot cap a 1731, fill de pare sabater, de nom també Josep, i de mare dita Eucàdia. Aquí d'entrada es guanyà la vida fent de músic, i fou un dels nou músics que el 1745 conformaren aquí la confraria de Sant Albert per millor servir la seva professió i els seus interessos²⁶. Eren anys en què això de fer de músic donava una certa ocupació, ja que sovint se'ls requeria per tocar a les funcions religioses i com a esplai de la població en les principals festes de l'any, a més de les celebracions de tipus ocasional. Precisament el 1731 dues cobles de músics olotins havien estat requerides per anar a Girona a tocar en les festes pel pas per aquesta ciutat de l'infant Carles, camí de Nàpols²⁷. El 1740, al voltant dels mateixos anys en què Gabriel Bro plegà el seu negoci de llibreria que tenia a Olot potser per retornar a Girona, Josep Rovira es posà a fer de llibreter. En aquell any, en el llibre del cadastre, Bro segueix figurant-hi com a “*estamper*”, però Josep Rovira ja no hi consta com a músic, sinó com a “*llibreter*”. Després

²⁶ Josep M. SOLÀ-MORALES, “La cofradía de San Alberto de los músicos de Olot”, *Misión*, núm. 65 (29 desembre 1956), p. 6. Sobre aquesta confraria, vegeu també RAMON RIBERA I FLORIT, *El Carme d'Olot (1565-1965)*, Olot, 2001, p. 71-73.

²⁷ Lluís BAILLE I PRATS, “De Olot en Gerona. Relaciones de la Villa con la capital”, dins *II Asamblea d'Estudis sobre el comtat de Besalú*, Besalú 1973, p. 87-88 i 96-98. Un exemple d'actuació ocasional de músics olotins en els anys en què Josep Rovira exercia aquest ofici el trobem durant la missió feta el febrer de 1735 pels sacerdots del seminari de Barcelona. L'ajuntament encarregà als músics de tocar en “*la professó que se féu per la present vila en lo dia vint del corrent ab lo Sagrament*” i també que “*sonassen en altra funció de dita missió per lo major culto divino*”, per les quals coses l'ajuntament els abonà onze lliures i quatre sous (ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions, sessió del dia 23 de febrer de 1735).

ja no s'hi recull la contribució fiscal de l'estamper Bro, sinó només la de Rovira amb el seu nou ofici.

De la feina de Josep Rovira en els seus anys com a llibreter poca cosa se'n pot dir, llevat que, com en el cas dels altres llibreters que ja hem vist, el seu ofici no sols era vendre llibres impresos, sinó confeccionar llibres en blanc per als usos administratius de les institucions locals. Així, el 1742 la Pia Almoïna d'Olot li pagà 14 sous barcelonins, "*las que són per mans de fer dos llibres, se agueren menester, per fer lo llevador de dita Almoyna*"²⁸. Possiblement també des de l'ajuntament se li encomanessin altres feines en les quals d'una forma o altra entrava el paper, però l'existència en l'Olot d'aquells anys de més d'un veí de nom Josep Rovira dificulta l'atribució d'aquestes feines al que és el nostre músic passat a llibreter²⁹.

A Olot, cada 25 de novembre els estudiants de gramàtica (el segon ensenyament, per entendre'ns) celebren la festa de la seva patrona, santa Caterina

²⁸ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Pia Almoïna, "Pòlisses i albarans 1613-1777", lligall 49.

²⁹ En les primeres dècades del segle XVIII hi ha a Olot, com a mínim, tres veïns de nom Josep Rovira. Un d'ells hi tenia l'ofici d'adroguer, però, com era habitual en aquells anys, aquest ofici se simultaniejava amb altres negocis, alguns vinculats amb les activitats municipals. El 1723, per exemple, havia demanat poder ocupar ell l'ofici de "pesador de la palla" (ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions, sessió del 7 de març de 1723). Un segon Josep Rovira era escriptor, un ofici que es presta que l'ajuntament li encarregués també certes feines relacionades amb la ploma. Aquest Josep Rovira casà dues filles seves amb Francesc i amb Anton Escarpanter, del conegut llinatge d'escultors olotins (vegeu ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Clapera, reg. 1.159, f. 133v-134r, 4 de juny de 1754, i l'ídem, id. reg. 1.162, f. 82r-v, 9 d'abril de 1757, respectivament). El Josep Rovira escriptor morí i fou enterrat el 31 d'agost de 1752 (Arxiu Parroquial de Sant Esteve d'Olot, llibre d'òbits núm. 7, f. 34r). I després hi ha el Josep Rovira músic i llibreter. D'aquí la dificultat d'establir a qui corresponen diverses anotacions que hi ha en els llibres municipals, en les quals no s'especifica ofici. Així, el 1737 es pagaren a un Josep Rovira 16 lliures i 16 sous de moneda barcelonina per "*las fullas que ha fet per lo repartiment del catastro de la present vila*", i a primers de 1739 demanà una gratificació per haver format "*lo llibre de las tallas del real catastro del any 1738, també la llista del rósseh de las tallas atrassadas, part del llibre dels comptes de la obra*", aquest darrer de l'Obra de Sant Esteve (ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions, sessions dels dies 4 d'abril de 1737 i 20 de gener de 1739, respectivament). De fet, un Josep Rovira fins i tot arribà a tenir una retribució fixa per dies treballats, i és per això que en la darrera anotació demanava només una gratificació, perquè considerava que eren treballs extraordinaris respecte del que s'esperava de la seva feina. El 1738 aquesta vinculació retributiva fou objecte de discussió dins de l'ajuntament, car semblà que el seu salari era massa alt, i a més no tothom hi estava d'acord: el 29 de setembre, després de recordar-se en ajuntament que a "*Joseph Rovira, vezino de esta villa, todos los días de dineros del Común se le da un real de plata por algunas diligencias haze por dicho Común*", es considerà que "*por el trabajo que haze es un salario demasiado*", i se li va baixar a un sou i sis diners de moneda barcelonina per dia. Miquel Bolós s'hi oposà "*por no ser dicho Rovira útil por el dicho Común*", i proposà que se li pagués només en el cas d'encomanar-se-li alguna feina concreta. La majoria dels regidors, però, foren de parer que "*para ahoarrar [sic] otras costas que pueden suceder al Común, que se le dé dicho sueldo y sis dineros moneda barcelonesa al dicho Rovira, y que éste deva hazer todo lo que le mandarán dichos señores regidores, y ayuntamiento y que no se debe donar ni pagar cosa a otras personas por costas extra ordinarias*" (ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions, sessió del dia 29 de setembre de 1738). En els anys següents segueixen apareixent en els registres municipals anotacions de pagaments a Josep Rovira per les seves feines dins de l'àmbit municipal, amb el comú denominador d'haver-hi paper pel mig, com el 1741, en què se li abonaren 11 lliures i 4 sous per haver comiat de pesador de les carnisseries públiques de la vila, i haver "*com a tal pesador, gastat molt paper per fer las pòlissas dels bestians*" (ACGAX, Fons Municipals, Olot, súplica de Josep Rovira datada el 16 de setembre de 1741, inclosa dins del Manual de Resolucions de l'any anterior, 1740, entre els f. 72 i 73).

d'Alexandria, i ho feien a l'església de Sant Esteve, on un alumne, generalment fill de les famílies benestants de la vila, llegia una oració o text literari retòric que glossava en llatí la figura de la santa. Aquests textos eren donats a la impremta per a major rellevància de l'alumne que l'havia pronunciat, tot i que la seva autoria caldria atribuir-la al mestre de gramàtica³⁰. Era un fullet senzill, de poques pàgines, i com que aquesta festa es feia cada any, el fet de la publicació impresa d'aquesta oració ens permet de disposar avui dia d'una llarga sèrie d'impresos anuals que, ara com ara, arrenquen amb una certa continuïtat des de l'edició de l'oració pronunciada l'any 1727, tot i que amb nombroses llacunes perquè no resulta gens fàcil que més de dos-cents anys després, de cada un d'aquells senzills fullets se'ns n'hagi salvat almenys un exemplar de les edicions anuals³¹. La major part d'aquestes oracions es duïen a imprimir a Girona, tot i que en alguns anys això es va encarregar a algun impressor de Barcelona. La que correspon a la festa de 1749 va ser impresa a Girona, per Antoni Oliva, com s'havia fet en anys precedents. De la de 1750 no en tenim cap exemplar, i per tant no es pot dir on va ser impresa. Però llavors arriba el fullet corresponent al text llatí de l'oració a Santa Caterina de 1751, i hi trobem una notable sorpresa: En el seu peu d'impremta hi figura, ras i curt: "*Oloti: Ex. Tiph. Josephi Rovira*", és a dir, fet a Olot,

●

³⁰ El 1766 el mestre de gramàtica d'Olot, Francesc Felip, va abandonar la població sense permís de l'ajuntament, cosa que va provocar la irritació dels regidors, ja que, entre altres coses, això suposà "*haber faltado el dia de oy en el oficio de la Iglesia Parroquial que se celebra a honra y gloria de Sta. Cathalina mártir la acostumbrada oración latina al cargo del maestro de gramática de dicha presente villa recitadora al medio de dicho oficio por uno de sus discipulos, falta también que ha admirado a todo el pueblo*" (ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions, sessió del 25 de novembre de 1766). Sobre l'atribució al mestre de gramàtica d'aquesta mena d'oracions pronunciades per alumnes, pràctica usual també en altres poblacions, vegeu Ignasi CASANOVAS, *La cultura catalana en el siglo XVIII*, Barcelona, Editorial Balmes, 1953, p. 23-33. No obstant això, en el repertori bibliogràfic d'impresos fets a Olot que figura en l'apèndix II d'aquest treball, en els fullets d'aquestes oracions llatines a Santa Caterina, he optat per no fer-hi constar com a autor el nom del professor de gramàtica que hi havia en aquell any, atès que en cada cas no hi ha constància explícita de la redacció del mestre, si bé tampoc no hi he considerat com a autor el nom de l'alumne que consta en la portada. La relació dels mestres de gramàtica d'Olot i l'organització i funcionament de l'ensenyament a la vila poden veure's a Miquel PUIG I REIXACH, "L'ensenyament a Olot al segle XVIII", *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*", núm. 17 (2006) p. 77-157.

³¹ Vegeu-ne la relació a Miquel PUIG I REIXACH, "Escola i mestres de gramàtica a Olot: aportacions bibliogràfiques (1727-1765)", *Annals 1982-83. Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 1984, p. 207-242. A part d'una oració impresa el 1670, s'hi relaciona la publicació de les oracions pronunciades en els anys 1727, 1728, 1730, 1732, 1733, 1741 a 1743, 1745, 1747, 1749, 1751 a 1754, 1756 a 1758 i 1760 a 1765, a més de la de 1788. Amb posterioritat a l'edició d'aquest treball han aparegut exemplars de l'edició de les oracions pronunciades en els anys 1770 i 1775.

a la impremta, o tipografia, de Josep Rovira³². Semblaria que la impressió de les oracions llatines de Santa Caterina tindria sentit si es podien repartir de forma pròxima a llur celebració, a tall de recordatori i de demostració de satisfacció per part de la família de l'alumne orador (a la qual, ben possiblement, corresponia de pagar-ne les despeses d'impremta). Però essent com era la festa tan tardana en el calendari, a finals de novembre, també podria ser que, per poc que se n'endarrerís l'edició, s'entrés ja en l'any següent. De totes formes, tampoc no aniríem gaire més enllà dels inicis d'aquest nou any, i atès que l'engegada d'una impremta havia de donar poc marge a la improvisació, mentre no es disposi de nova documentació, és aquesta data de 1751 la que ens serveix de referència per a l'inici de la impremta a Olot.

Tot i que en els anys immediats aquests fullets dels gramàtics olotins tornaren a ser momentàniament impresos a Girona, no per això la nounada impremta olotina deixà de tenir continuïtat. El 1752 la impremta de Josep Rovira torna a sortir, i ara sí amb data fixa, en els registres municipals, perquè al novembre d'aquell any s'abonaren a Josep Rovira diverses partides per llibres en blanc per a la confecció del cadastre i d'altres de consemblants, però també una lliura, dos sous i 6 diners "*per haver estampat 150 edictes per lo magisteri de gramàtica*"³³, és a dir, per haver imprès 150 cartells que l'ajuntament olotí volia repartir per les principals poblacions del Principat amb l'anunci que es posava a oposició la plaça de mestre de gramàtica de la vila. L'administració sol pagar tard, i aquest pagament a favor de Josep Rovira del mes de novembre, en realitat correspondria a una feina feta el mes de juny, ja que fou en la sessió municipal del dia 2 d'aquest mes que l'ajuntament resolgué de fer posar edictes per cobrir el magisteri de gramàtica de la vila, que havia quedat vacant³⁴. Les oposicions quedaren fixades, en la mateixa sessió municipal, per al dia 20 de juliol, i per tant la tramesa dels edictes impresos de convocatòria als principals ajuntaments perquè els expossessin públicament de cara als possibles interessats, com se solia fer en aquests casos, no es podia entretenir. En aquest sentit, disposar a Olot mateix d'una impremta havia de ser un important avantatge. La impremta olotina, doncs, ja estava consolidada de la mà de Josep Rovira, que tot i això seguí fent-se dir "*llibreter*" en la docu-

³² *Alexandrinae virginis, et martyri Catharinae... etc.*, Olot, ex tiph. Josephi Rovira, bibli., [s.d., 1751?], [4] f., 8°. Per aquest i altres impresos sortits de la impremta olotina vegeu-ne la relació en l'apèndix II d'aquest article. Fins al 1749 tots els impresos en què figura peu d'impremta estampats en relació amb Olot sortiren d'establiments de Girona o de Barcelona, un fet que semblaria indicar que no era possible de fer-ho a la mateixa vila, tot i que aquesta dada no és prou demostrativa, perquè amb posteritat al 1751 hi ha també impresos olotins que s'editaren a fora.

³³ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, lligall de documentació dispersa del Clavariat, plec de 1752.

³⁴ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual de Resolucions, sessió del 2 de juny de 1752.

mentació municipal, i se li seguiren encarregant feines pròpies d'aquest ofici, com quan el 1753 se li pagà, en la seva condició de llibreter, una lliura i 7 sous per haver confeccionat “*lo llibre de Catastro y Clavariat*”, i el 1755 tres lliures, onze sous i vuit diners de moneda barcelonesa “*por diferentes libros ha hecho por el Común y otras cosas expressadas en una cuenta*”³⁵.

El testament atorgat el 1757 per Josep Rovira permet d'establir l'entramat bàsic de les seves relacions familiars³⁶. Casat en primeres núpcies amb Teresa Carandell, de Sarrià de Ter, tingué amb ella cinc fills: un noi de nom Josep (com el seu pare i el seu avi) i quatre noies, de les quals en el temps del testament només una estava casada, Antònia, emmaridada des de feia tres anys amb el músic Miquel Roca, àlies Mel³⁷. Les altres tres, Marianna, Caterina i Teresa, eren donzelles, i en previsió del dia que trobessin marit, els deixava 50 lliures per a la dot. Morta la Teresa esposa i mare el 1755³⁸, Josep Rovira es tornà a casar aquell mateix any en segones núpcies amb Maria Ginesta, de Sant Pere de Torelló³⁹, de qui no tingué més descendència, i a favor de la qual en el testament deixà dit que el fill Josep, a qui constituïa en hereu, l'hauria de mantenir i vestir mentre es mantingués vídua, una obligació limitada en el codicil a un màxim d'un any, a partir del qual l'hereu només li hauria de pagar, sempre que seguís en la condició de vídua, quatre pessetes de plata a l'any⁴⁰. El 1765 el fill Josep Rovira es va casar amb Rosa Paler, filla de Bonaventura Paler, teixidor olotí, i de Maria Àngels Roca, tots dos ja difunts en el moment del casament de la filla⁴¹.

Malauradament no se sap res sobre l'origen material de la impremta de Josep Rovira. Una premsa d'imprimir era un utilatge d'una certa envergadura, que en aquest cas el més normal seria que s'hagués adquirit de segona mà, com també els alfabetes metàl·lics amb els quals es componien els textos a imprimir. L'exis-

³⁵ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Documentació dispersa de la primera meitat del s. XVIII, plec de 1753 (17 de novembre de 1753), i *Ibidem*, Manual de Resolucions, sessió del 10 de novembre de 1755, respectivament.

³⁶ Testament de Josep Rovira major a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Francesc Masbernat, reg. 1.220, testaments 1754-1781, f. 34r-35r, 30 de novembre de 1757. En el mateix volum, codicil fet el 2 de desembre següent, al f. 35v.

³⁷ Els capítols matrimonials poden veure's a ACGAX, Fons Notarials, notari Ignasi Masbernat, reg. 1.335, f. 49r-52r, 27 de gener de 1754.

³⁸ La primera esposa de l'impressor Josep Rovira fou enterrada al temple del Tura el 21 de gener de 1755, segons Joaquim DANÈS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 57

³⁹ Arxiu Parroquial de Sant Esteve d'Olot, Llibre de matrimonis núm. 7, f. 106v, 3 d'abril de 1755.

⁴⁰ Maria Ginesta, vídua de Josep Rovira, llibreter i músic, va ser enterrada el 23 de setembre de 1764 (Arxiu Parroquial de Sant Esteve d'Olot, Llibre d'òbits núm. 7, f. 167v).

⁴¹ Arxiu Parroquial de Sant Esteve d'Olot, Llibre de matrimonis núm. 7, f. 209v, 29 d'agost de 1765.

tència de diversos impressors a Girona i la ja mencionada presència dels Gabriel Bro a Olot durant un temps podria fer pensar que l'utilatge de la impremta olotina va venir d'aquesta banda del territori, però tot plegat no passa de ser una mera conjectura. A més, d'on van sortir els diners per pagar-ne l'adquisició? Ni que fos de segona mà, una impremta suposava una inversió, i per tant un esforç pel que eren les possibilitats d'un músic de poble, convertit en llibreter en una vila amb un consum de llibres prou limitat⁴². I encara quedaria la qüestió d'on, i amb qui, es va aprendre aquest ofici, i si això fou cosa del pare Josep Rovira, o si del seu fill Josep, posat prèviament a fer d'aprenent en una impremta –evidentment de fora d'Olot– en anys de joventut i de recerca d'uns horitzons professionals de més ambició, atenent que, per cronologia, l'aparició de la impremta dels Rovira coincideix amb els anys en el fet que el fill havia de ser ja prou capaç d'engagar un nou negoci.

Josep Rovira pare no va conviure amb la impremta gaire temps, perquè va morir a primers de desembre de 1757⁴³, ben pocs dies després d'haver atorgat aquest seu darrer testament. Segons aquesta voluntat, fou el seu fill Josep Rovira qui, per la seva condició d'hereu, quedà com a únic i total titular de la impremta. Per tant, per aquesta coincidència de noms, quan parlem de la impremta de Josep Rovira, o a l'hora de considerar un imprès sortit d'aquesta impremta, hem de tenir present que no es tracta d'un únic impressor, sinó de dos, i que davant de la impossibilitat de distingir l'obra d'un o de l'altre perquè ni ells mateixos feren distinció de pare o fill, ens hi hem de referir en plural, com la impremta dels Josep Rovira.

El llibre municipal de la recaptació de l'impost del cadastre que correspon a 1757, l'any de la mort del pare, aporta un moment d'incertesa, quan s'hi inscrigué Josep Rovira només com a músic, amb la complicació que en els llibres dels anys següents fins a arribar a 1767, no hi apareix el fill Josep Rovira amb ofici d'impressor o d'estamper, mentre que sí que ho fa un nou llibreter que també acabarà tenint impremta, Joan Planas⁴⁴. Però la continuïtat en l'activitat paterna per part del fill no ofereix cap mena de dubte, perquè foren impreses a l'obrador

⁴² El 1750, al voltant dels anys de l'inici a Olot de la impremta de Josep Rovira, l'impressor gironí Jaume Bro cedí al seu fill Josep, a compte de la legítima, material d'imprimir per valor de 138 lliures, 65 de les quals corresponien a “una prempsa de estampa ab sos guarniments”, 58 més a les lletres d'imprimir, concretament “set robas de lletra de test [= text] a rahó de sis doblas vellas lo quintar”, i la resta a material menor (galeres, tisores, premsa, cosidor, etc.). Vegeu Enric MIRABELL, *Història de la impremta a la ciutat de Girona...*, p. 108.

⁴³ Fou enterrat a l'església del Carme el 5 de desembre de 1757, segons Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 57.

⁴⁴ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Llibres del cadastre 1757 a 1767, s.f.

dels Josep Rovira les oracions llatines dels alumnes gramàtics tant de 1757 com de 1758, i també ho foren les dels primers anys de la dècada dels seixanta. I en el testament del fill, fet el 1770⁴⁵, si del pare es diu que era llibreter, al Josep Rovira atorgant se l'identifica com a “*impressor i llibreter d'Olot*”.

Els Rovira foren també gravadors, és a dir, artistes experts en l'art de buidar una petita planxa de fusta de boix per tal que únicament n'emergissin unes estretes línies que dibuixaven una figura i les seves ombres, i que degudament entintades permetien la impressió de dibuixos, compaginats amb tipografia. M'inclinaria a creure que aquest art fou sobretot cosa del Josep Rovira fill, tant per raons de cronologia, com perquè en l'inventari postmortem que es va fer d'aquest el 1771 s'hi recollí una taula amb diferents eines de gravar, i una bona munió de planxes de mides i gèneres variats. Però d'aquesta seva obra gràfica no ens n'ha arribat gaire res, ja que, independentment que se li puguin atribuir els diversos boixos que il·lustren les seves edicions, per ara només he pogut localitzar uns sis gravats que porten la signatura de Rovira, entre els quals destaquen pel seu format les xilografies de la Mare de Déu del Tura, de Sant Eloi i de Sant Francesc d'Assís⁴⁶. La veta artística del Josep Rovira fill venia també completada pel possible manteniment del que havia estat la dedicació professional originària

⁴⁵ Testament de Josep Rovira (fill) a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.453, f. 2v-3v, 28 de desembre de 1770 (any notarial 1771).

⁴⁶ Aquests sis gravats que porten la signatura “Rovira” són: 1.- Imatge de la Mare de Déu del Tura, signada “Rovira”, que apareix a les *Laudes deprecatoriae ad Virginem Mariam del Tura...*, Olot, Miquel Costa. 2.- Gravats d'una Mare de Déu amb la inscripció “*Me Sculp. Jphº Rovira Oloti*”, esmentat per Joan AMADES, *Xilografies gironines, vol. I. Il·lustrat amb 880 xilografies procedents del fons de la Tipografia Carreras, de Girona*. Girona, 1947, Edi. J.M. Gironella, p. 85, figura 66. 3.- Sant Eloi, signat “Rovira”, utilitzat per a il·lustrar uns Goigs a Sant Eloi, de Ramon Roca (reproduïts a ROCA, Salvador, *Los goigs a Catalunya en lo segle XVIII*, Barcelona, Tipografia Catòlica, 1925, p. 74). 4.- Sant Eloi, semblant a l'anterior, signat “*J. Rovira*”, a *Coplas del gloriós bisbe y confessor S. Eloi*, Olot, Josep Rovira al carrer Major d'Olot, segons Joan AMADES i Josep COLOMINES, *Imatgeria religiosa*, Barcelona, Rubiralta, 1947, p. 58. 5.- Sant Francesc d'Assís, boix amb la signatura “Rovira”, que il·lustra els *Goigs del gloriós pare y patriarca S. Francesch d'Assís*, Olot, per Ramon Roca estampar i llibreter, en la Plaça, s.d. 6.- Santa Bàrbara, signat “*En Olot, per Joseph Rouira*”, utilitzat en un full imprès que comença *Esta oracion dio un trage de peregrino...* editada a Granada per Francisco Bruguete (exemplar a la Col·lecció Casullà), fet que cal relacionar amb la presència de comerciants olotins en terres andaluses a finals del segle XVIII (vegeu Miquel PUIG I REIXACH, “Comerciants olotins fora de Catalunya a la fi del segle XVIII”, dins *Els catalans a Espanya, 1760-1914*, Barcelona, Universitat de Barcelona - Generalitat de Catalunya, 1996, p. 437-444). Joan Amades i Josep Colomines, a l'obra esmentada, reproduïxen un boix (núm. LXXXI) que representa la Sagrada Família, també signat “Rovira”, però dels que, en el comentari (p. 43) els autors no poden esmentar-ne cap impressió que pogués vincular-ho amb els Rovira olotins. Imma Socias i Batet situa Josep Rovira entre els gravadors d'un segle abans, amb aquest comentari sobre la seva qualitat artística: “*Els gravats dels gironins Bro i Palol, o els de l'olotí Josep Rovira, no tenen ni la consistència ni la turgència que tenen els de Pere Abadal. Si això és notori quant a la composició, també ho és pel que fa al tractament de la tècnica xilogràfica. Aquells gravadors presenten una tècnica molt més simple i no tan elaborada com la de Pere Abadal*” (Imma SOCIAS, “La gran contribució...”, p. 22).

del seu pare, la música, ja que en el mateix inventari del que tenia a casa seva hi figura “*una flauta travessera molt usada*”, “*una trompa de cassa molt vella*”, “*diferents papers de solfa*” i “*un violí molt vell ab sa caixa y arch quasi sens poder servir*”⁴⁷, sense poder en tot cas discriminar si eren seus o els tenia a partir de l’herència dels béns paterns.

B) L’utiltatge i el fons editorial dels Rovira (1771)

Tècnicament, la impremta dels Rovira era senzilla, pariona a les no gaire complexes expectatives de feina a què es podia dedicar⁴⁸. Segons l’esmentat inventari dels béns de Josep Rovira fill, fet a la seva mort, el 1771, consistia en “*una premsa molt vella per estampar, ab tots sos guarniments necessaris*” (descripció a la qual posteriorment s’afegí l’expressió “*algo dolents*”), les lletres per a la composició dels textos (que eren “*dos caràcters de lletra, lo un de Atanàsia y lo altre de Ciceró gros, de per junts sinch quintars y tres robas, ab sas corresponents caixas, galeras y componedor, tot molt vell y usat*”), el parament per a la fabricació de la tinta (“*un fogó xich de ferro, y un sach gran per fer fum de estampa*”) i alguna petita instal·lació complementària com ara “*una ayguera de fusta, y un respall per rentar la lletra*” i “*una bota xica dolenta xesclada de ferro, dos banquetes, tot per lo servey de dita estampa*”. Als darrers anys de la vida del Josep Rovira fill, la impremta estava instal·lada en un local a part de la llibreria, en una casa pròpia del seu cunyat Salvi Paler, teixidor d’ofici. L’arrendament del local s’havia fet utilitzant la dot que aquest havia lliurat a la seva germana Rosa pel seu casament amb Josep Rovira: de les 30 lliures en què consistia la dot, 26 lliures i 5 sous se li havien retornat, com es llegeix en l’esmentat testament de Josep Rovira, en concepte d’arrendament dels darrers tres anys i mig “*per la*

⁴⁷ Inventari dels béns de Josep Rovira fill a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.453, f. 79r-80v, 26 de febrer de 1771. La transcripció d’aquest inventari pot veure’s a l’apèndix I d’aquest article.

⁴⁸ La impremta Piferrer de Barcelona el 1775 tenia quatre premses d’imprimir que passaren a ser-ne sis el 1794, el mateix nombre que posseïa la impremta Monfort de València (Francesc X. BURGOS, Manuel PEÑA, “Imprenta y negocio del libro...”, etc., p. 200). En conjunt les imprentes catalanes es mantenien en unes magnituds discretes, si es comparen amb les dades de les imprentes madrilenyes, on el 1770 hi havia una impremta amb 14 premses, una altra amb 13, cinc en tenien 7 i quatre imprentes tenien entre 5 i 6 premses (Manuel LLANAS, *Sis segles d’edició a Catalunya...*, p. 62-63).

*ocupació de un quarto en sa casa en què jo he tingut la lletra de estampa, y una premsa y demás utensilis per la estampa*⁴⁹.

Seguint l'inventari de 1771, i per tant en relació amb el Josep Rovira fill, el que era pròpiament la botiga de llibreter es trobava a la mateixa casa que aquest tenia llogada per viure-hi. Allí hi havia els instruments més propis d'aquest ofici, necessaris per donar forma de llibre, o enquadernació, als plec o quaderns de paper, tant en blanc com impresos, entre altres, “*una pedra de picar paper ab sa massa de ferro, dos premsas, dos ingenis, lo un guarnit y lo altre sens fulla*”, i “*dos cosidors, lo un gros y lo altre xich*”. Juntament amb les eines hi havia el material amb què confeccionar les cobertes dels llibres, “*uns pochos de retalls de pergami*” que es trobaven en un calaix, i unes quantes dotzenes de cobertes de dotze per a diverses obres menors. En un altre calaix hi havia “*diferents ferros de guarnir llibres, y unas estisoras grossas*”, en un prestatge “*mitja roba de cartrons*”, i se li trobaren sis regles per a ratllar els llibres. De paper en blanc per a l'estampa se'n comptabilitzaren, en el moment de la seva mort, dues raimes i mitja, és a dir, uns 1.250 fulls, suficients per sortir del pas, tenint en compte que el proveïment de paper no havia de ser cap problema amb els molins paperers de Sant Joan les Fonts tan a mà.

També l'inventari de 1771 ens permet una certa aproximació al que era i es podia trobar en la llibreria dels Josep Rovira, en aquest cas quan estava regentada pel fill. Novament hem de recórrer a adjectius com ara el de modesta, per a qualificar-ne el seu volum de negoci⁵⁰. A l'hora de fer la descripció dels llibres existents a la botiga, el notari distingí entre un conjunt de llibres que no considerarà necessari de descriure nominalment, i tota una altra sèrie d'impresos que sí que es prengué la molèstia d'annotar individualment, possiblement perquè constituïen encòcs d'obretes, o bé sortides de la pròpia impremta, o bé com a pertanyents a estoccs d'obretes, o llibres d'una certa demanda. En el primer conjunt hi havia només “*seixanta tres llibres entre octau y dotsè tots enquadernats de nou*” i “*vint y set llibres entre octau y dotsè sens enquadernar*”, a més de disset llibres considerats vells o usats. Pel que fa a les existències de les quals es féu una més exacta

⁴⁹ No m'ha estat possible d'identificar la casa de Salvi Paler on hauria estat la impremta dels Rovira. Atenent els peus d'impremta que figuren en les edicions sortides dels Rovira, la major part d'elles haurien estat fetes en una casa establerta “en el carrer Major” d'Olot, i només unes quantes indiquen una ubicació diferent: “*prop Plaça*”, en el “*carrer travesser de la Plaça*” i en el carrer Bellaire (amb l'afegitó també de “*prop de la Plaça*”), on, segons es desprèn de l'inventari de 1771, hi havia el domicili familiar i la botiga de llibres.

⁵⁰ Poden comparar-se les existències de llibres en la botiga de Rovira, amb les que hi havia a la de Pere Morera de Vic el 1764 i el 1772 (Josep M. MADURELL, “La família Morera...”, p. 98-101) i amb la d'Andreu Abadal, llibreter de Manresa, segons inventari d'aquesta fet el 1778 (Imma SOCIAS, “Inventari postmortem...”, p. 126-127).

relació, destaquen 99 exemplars de les *Oracions de Sant Agustí* i mitja grossa de beceroles, unes quantitats que semblarien suggerir haver-les impreses el mateix Rovira, tot i que no sigui possible d'identificar-les com a tals⁵¹. Venien després 33 exemplars de salms⁵², 31 d'un imprès relatiu al Santíssim Sagrament⁵³, 27 vides de Sant Aleix, 26 viacrucis, 21 novenaris de Sant Francesc⁵⁴, 20 novenes de les ànimes⁵⁵ i 23 exemplars de les constitucions d'en Santacília (escrit "*de Sta. Sila*")⁵⁶. Ja amb un nombre força més reduït, inventariats com a trobats en la botiga de Josep Rovira, hi havia 14 exemplars referenciats com de Pierres i Magarola⁵⁷, 11 septenaris de la Concepció⁵⁸, 11 opuscles intitolats *Testament de*

⁵¹ Sembla raonable pensar que les beceroles anaven destinades a l'aprenentatge de la lectura dels minyons xics de l'escola d'Olot, i tant podien consistir en un petit quadern, com, més senzillament, en un full amb lletres i sil·labes impreses.

⁵² Durant el segle XVIII foren habituals les impressions dels set salms anomenats penitencials (vegeu Antoni COMAS, *Historia de la literatura catalana*, Barcelona, Ariel, v. IV, p. 473-482). Segurament s'utilitzaven com a lectura a les escoles, ja que foren incloses en la privativa de llibres escolars de què gaudió la impremta de la Universitat de Cervera. Consta que Josep Rovira n'havia fet una edició, sense data.

⁵³ La referència suggereix l'imprès estampat per Josep Rovira amb el títol *Gracias e indulgencias que guanyan los cofrades, y confrarassas de la Confraria del Santissim Sagrament*, per a la confraria que hi havia a la parroquial de Sant Esteve d'Olot (vegeu el repertori de bibliografia de la impremta olotina a l'apèndix II, núm. 27).

⁵⁴ Tant l'imprès del viacrucis com la novena a Sant Francesc podrien estar relacionats amb el terç orde franciscà establert al convent del caputxins d'Olot, responsable de l'ermita dedicada al Sant Crist edificada el 1757 al damunt del volcà de Sant Francesc, muntanya que fou convertida en calvari o itinerari amb les estacions del viacrucis (vegeu Basili de RUBÍ, *Història del Terç Orde d'Olot*, Barcelona, 1936, p. 13).

⁵⁵ Existien diverses novenes en sufragi de les ànimes del purgatori, algunes amb el títol genèric de *Alivio dels morts per la meditació fervorosa dels vius en la Passió Santíssima de Christo y Dolors de la Verge Maria*, com ara l'edició feta a Barcelona, estampa de Maria Angela Martí, 40 p. A Girona se n'havia tret una edició "*per la confraria de la Verge Maria del Socorro, fundada en la iglesia del evangelista San Lluç de Gerona*", impresa per Anton Oliva, 63 p.

⁵⁶ Les constitucions o ordinations d'en Santacília eren un recull de dret urbà i de les servituds relatives a les edificacions, molt difós en aquells anys. Per exemple, *De les consuetus de la ciutat de Barcelona sobre les servituds de les cases de honors, vulgarment dites den Sancta Cília*, Barcelona, Joan Piferrer, 1730, 6 f.

⁵⁷ Es refereix a un llibre força popular a Catalunya del qual l'impressor Josep Rovira en va fer dues edicions a Olot mateix: *La historia del noble y esforsat caualler Pierres de Provença y de la gentil Magalona, filla del Rey de Napsols...*, etc. (vegeu apèndix II, núm. 28 i 29). Un dels tres exemplars d'aquesta edició que té la Biblioteca de Catalunya duu l'exlibris manuscrit "*Narcís Albert, texidor de la vila de la Bisbal, 1796 dia 14 agost*", que indicaria la difusió d'aquestes edicions més enllà de la comarca.

⁵⁸ Més endavant, sorgit de la impremta olotina de Ramon Roca, hi ha un septenari a la Immaculada Concepció vinculat amb el convent dels caputxins de la vila. L'imprès que consta en la impremta de Rovira podria ser-ne un precedent.

*l'ànima*⁵⁹, 11 fruntels, 10 peregrins⁶⁰, vuit llibrets de l'exercici petit, cinc exemplars de les quatre regles⁶¹ i altres cinc de les faules de Fedre⁶², quatre exemplars dels *Ramallets de tintures*⁶³, quatre doctrines, tres del plant de Santa Maria⁶⁴ i altres tres d'Escornalbou⁶⁵. Completaven l'inventari dels impresos trobats a la botiga de Josep Rovira el 1771 un considerable munt de fulls solts, entre comèdies, resos, romanços, *divinos*, goigs (s'esmenta mitja raima dels goigs de Sant Patllari⁶⁶) i estampes, d'entre les quals en destaca una de dedicada a la Verge del

⁵⁹ Obra no identificada, però que també trobem en el testament del doctor en medicina Francesc Masmitjà (ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Clapera, reg. 1.164, f. 108r-111v, 28 de juliol de 1760). No consta a la llista de llibres sobre les arts de morir bé que es recull a Javier ANTON PELAYO, "Morir a la Girona de la Il·lustració. La funerària canonical i les actituds dels canonges de la catedral davant la mort", dins *Girona a l'època de la Il·lustració*, Girona, Cercle d'Estudis Històrics i Socials, 2001, p. 17-26.

⁶⁰ Es tracta d'un altre llibret d'ús escolar i lectura popular, àmpliament difós. Vegeu Jordi VERRIÉ, *Continuïtat pedagògica catalana durant els segles XVIII i XIX*, Barcelona, Grup Promotor, 1981, p. 21-28, i també *Un llarg i venturós pelegrinatge*, Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenyament, 1982, 25 + 46 f. s.n, amb un complet inventari bibliogràfic i la reproducció en facsimil de l'edició del Peregrí feta a Vic per Felip Tolosa.

⁶¹ El més probable és que es tractés del llibre del gironí Francesc Ifern *Compendi breu de las quatre reglas generals de la arismetica practica, etc.*, Girona, Jaume Bro, p. 44, tot i que també existí el d'Anton RICARTE, *Resumen breu de las quatre reglas de l'arimetica...*

⁶² Les faules de Fedre tenien bàsicament un ús escolar, per als alumnes gramàtics o de segon ensenyament, per la qual cosa solien editar-se en llatí, però també n'hi havia edicions en castellà. Com a manual escolar, durant molts anys la impremta de la Universitat de Cervera en tingué l'exclusiva. Les edicions que conec, fetes a Cervera, Barcelona i Girona, són tardanes, i posteriors a l'any de la mort de Josep Rovira.

⁶³ Amb aquest títol existeix l'obra de Phesio MAYO (anagrama de Joseph Moya) *Ramallet de tinturas y breu modo de donarlas a todas robas de llana, teles y fil...*, Barcelona, 1691, 8 + 110 p.

⁶⁴ Llibre de devocions marianes i d'exercicis a d'altres invocacions. N'hi ha diverses edicions del segle XVIII, entre les quals, una feta a Girona: *Plant de la Verge Maria, ab les dolors, y llaors de aquella, y la visitació de Santa Elisabet, y altres obres fetes en llaors del Santissim Sagrament del altar...* etc., Girona, Anton Oliva, s.d., 96 p.

⁶⁵ Els missioners del convent d'Escornalbou editaren diverses obres de doctrina cristiana i de pietat, conegudes amb aquest seu nom de procedència. Destacà, per les seves múltiples edicions, la de Francesc BAUCELLS *Fuente mystica, y sagrada, del paraíso de la iglesia, dividida en quatro partes, en que se explica... toda la doctrina christiana...* etc., de la qual es feren diverses edicions, totes a Barcelona a mitjan segle XVIII.

⁶⁶ L'existència d'uns 250 exemplars dels goigs d'aquest sant, del qual es guardaven relíquies a Camprodon, fa pensar que haurien estat impresos per Josep Rovira i que serien a punt per a ser remesos a qui n'havia fet l'encàrrec. Desconec per ara l'existència d'algun exemplar d'aquests possibles goigs. En canvi, sí que, més endavant, consta que l'impressor olotí Miquel Roca va imprimir un goigs a Sant Patllari, per a ser cantats "en la iglesia de Sr. Pere del Real Monastir de Benitos de la antigua vila de Camprodon" (vegeu apèndix II, núm. 63).

Tura, de la qual es comptabilitzaren dinou mans, és a dir, uns 475 exemplars⁶⁷. A falta de poder conèixer amb detall els llibres inventariats de forma global, no costa gaire, doncs, concloure que els llibres que més demanda tenien a la botiga de Josep Rovira eren bàsicament obres de pietat i de devoció, literatura popular, i els destinats a l'aprenentatge dels minyons de la vila, només amb les comptadíssimes excepcions d'algun llibre de caràcter més tècnic, com ara les ordinacions d'en Santacília o les "quatre regles" i els "ramellets de tintures" que podrien anar bé a casa, respectivament, d'algun dels comerciants o botiguers olotins, o dels tintorers de la vila, sempre que, és clar, sabessin llegir.

Josep Rovira fill mirà, doncs, de guanyar-se la vida fent llibres per als registres de les diverses institucions de la vida local, imprimint alguna cosa, gravant al boix i estampant, i portant a Olot aquells llibres impresos que li eren demanats per un públic necessàriament no gaire nombrós, perquè l'art de llegir era encara cosa de pocs. Algunes referències indiquen que el seu negoci estava obert a clients i proveïdors de més enllà de la comarca, perquè, si per una banda en l'esmentat inventari de 1771 figuraven també "*dos caixas per portar llibres fora*", en l'inventari de l'impressor vigatà Pere Morera, fet el 1763, el nom de Josep Rovira hi apareix com a llibreter debitor a aquell de 35 lliures i 9 diners⁶⁸. De les seves darreres actuacions consta la confecció d'un llibre "*que de ordre de la sisena féu per notar tots los censals fan a la Causa Pia*" dels blanquers⁶⁹. Però ja es veu que aquest ofici no era pas dels que feien fer calaix, perquè a la seva mort, esdevinguda a finals de 1770 o primers dies de 1771, després d'una malaltia que l'havia deixat impossibilitat⁷⁰, en els llibres del cobrament de l'impost del cadastre algú va escriure al costat del nom de "*Josep Rovira, estamper*", els dos laònics mots de "*mort pobre*"⁷¹, que si bé deixaven constància que les 16 lliures i 8 sous anuals que la reial hisenda exigia a l'impressor quedarien sense fer-se

⁶⁷ Podria tractar-se de l'estampació del boix de la Verge del Tura signat "*Rovira*", de proporcions suficients per a ser utilitzat com a quadre (uns 175 x 255 mm.) que més endavant apareix il·lustrant les *Laudes deprecatoriae ad Virginem Mariam del Tura*, impreses per Miquel Costa, i en els goigs en català dedicats també a la Mare de Déu, també del mateix impressor (vegeu apèndix II, núm. 42 i 43). Una altra possibilitat seria la impressió com a estampa del boix de la Verge del Tura signat per Joan Dufau, i que Josep Rovira havia inclòs en una de les seves edicions dels goigs a la patrona d'Olot (vegeu apèndix II, núm. 11).

⁶⁸ Josep M. MADURELL, "La família Morera ...", p. 100.

⁶⁹ Per aquesta feina rebé 1 lliura, 2 sous i 6 diners, segons consta a ACGAX, Col·lecció de documents, núm. 1, *Llibre de la causa pia per donzelles a maridar... de l'ofici de blanquers y assahonadors de la present vila de Olot*, 1602-1810, [p. 331, numeració moderna].

⁷⁰ En el seu testament del 28 de desembre de 1770, ja esmentat, per Josep Rovira signà Miquel Costa, escript, ja que aquell "*a causa de sa enfermetat digué no poder escriurer*".

⁷¹ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Llibre del cadastre de 1770 (per major), s.f.

efectives, a la vegada epitafiaven la cruel recompensa final que la poca fortuna havia preparat a les dues generacions dels Josep Rovira impressors.

3. LA BREU CONTINUÏTAT DE MIQUEL COSTA, ESCRIVENT I LLIBRETER

Josep Rovira morí sense descendència, i els seus béns passaren, segons disposició testamentària, a la vídua Rosa Paler. Aquí, però, se suscità una controvèrsia familiar, entre aquesta i la seva cunyada Antònia Rovira, que estava casada amb el músic Miquel Roca. El plet venia perquè, si bé Rosa Paler podia rebre els béns del seu difunt marit, no passava així amb els que aquest havia posseït en vida procedents de l'herència del seu pare, el primer Josep Rovira impressor, ja que en haver mort ara el fill gran (el Josep Rovira fill) sense descendència, els béns d'aquell havien de passar per fideïcomís a la primera de les germanes, l'Antònia Rovira. Per la seva banda, la vídua reclamava també poder recuperar la dot que son difunt marit havia rebut de les capitulacions matrimonials⁷². I el problema era que els béns deixats pel difunt eren més magres del que calia, i per tant no donaven per atendre tant els drets de la vídua com els de la germana. Segons es féu constar en l'acte de concòrdia a què finalment arribarien uns i altres⁷³, els béns del pare havien consistit “*ab cosas movibles, com de alhajas de casa, robas, ahinas [= eines] de son ofici de llibreter y alguns llibres*”, els quals, tretze anys després que haguessin passat a mans de l'hereu Josep Rovira fill, ara, a la mort d'aquest, “*se troban dits béns, eo la major part de aquells, ja consumits*”.

Es va haver d'arribar, doncs, a un acord entre les dues parts, perquè si s'anava a la justícia encara seria pitjor, ja que això comportaria “*gastar una suficient partida de diner, y encara exposats nosaltres a no traurer ningun profit o lucro de nostras pretensions, ja per los pochos mobles que existeixen, y ja també per lo poch valor que aquells concideram tenen*”. Segons la concòrdia a què arribaren, signada el 22 de març de 1771, els esposos Roca i Rovira renunciaven a tots els drets de legítima paterna i materna, i a qualsevol part de l'herència, a canvi de 50 lliures que la vídua del Josep Rovira fill els passaria (de fet, 47 lliures perquè ja els n'havia lliurat 3 amb anterioritat), a raó d'11 lliures i 15 sous cada 22 d'octubre, fins a la seva completa extinció. A més, la germana reconeixia haver

⁷² Capítols matrimonials entre Antònia Rovira i Ramon Roca a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Ignasi Masbernat, reg. 1.335, f. 49r-52r, 27 de gener de 1754.

⁷³ ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.453, f. 107v-109v, 22 de març de 1771. D'aquest instrument i del de l'època de pagament de la quantitat fixada en la concòrdia n'hi ha còpia procedent de l'antic fons de la Biblioteca Municipal d'Olot, carpeta “Fulls olotins manuscrits solts, documents, escriptures, notes d'interès relatiu”, reg. núm. 2.893.

rebut “*una caixa, un parolet de aram y un reliquiari de plata*”. Tres anys després, signaren un nou document notarial⁷⁴ consignant-hi que ja tot estava pagat i ben tancat.

La impremta, doncs, quedà a mans de la vídua, però no consta pas per enlloc que aquesta la menés, ja que a més tenia l’impediment de no saber de lletra, limitació que sembla prou greu tractant-se d’una impremta. Altra cosa seria que amb més o menys dedicació s’hagués mantingut el negoci de la llibreria, fet que tampoc queda confirmat. Poc després, Rosa Paler es casà en segones núpcies amb Miquel Costa, un escriptor que ja feia temps que rondava per la casa: fou qui en el testament de Josep Rovira signà per aquest, qui a la seva mort rebé poders per part de la vídua⁷⁵, segurament per al plet amb els cunyats, i qui en la concòrdia tornà a signar com a testimoni. Ja casats, el 1774 liquidà els deutes que Rosa tenia amb els seus altres cunyats Llorenç Arimany i Jaume Garriga, per uns diners que aquests li havien deixat després de la mort del seu primer marit⁷⁶.

Amb un nou home a la casa, vinculat a més professionalment a la paraula escrita, la impremta i llibreria prosseguí el seu camí. En aquell 1774 signa com a escriptor i llibreter, i al cadastre és nomenat “*estamper*”; l’any següent, tot i que encara se li coneix l’imprès de l’oració llatina dels alumnes de gramàtica de 1775, en els mateixos llibres del cadastre figura designat ja només llibreter, denominació que mantindria en endavant. La poca producció impresa que s’ha conservat d’ell sortí a la llum sota el nom de Miquel Costa, estamper i llibreter, a la plaça Major, anomenant-se “*typographus*” a l’hora de publicar unes laudes llatines. En el seu pas per la impremta olotina, Miquel Costa sembla com si el seu hagués estat només un paper de trànsit, tot i que prou digne, en espera que una nova generació familiar reprengués el negoci amb renovada empena i dedicació.

4. LA REPRESA: LA IMPREMTA DE RAMON ROCA

Fou un nebot del darrer Josep Rovira, fill precisament de la germana d’aquest, Antònia, que anys abans havia alçat qüestió per fer-se amb l’herència del primer Josep Rovira, qui reprengué amb nova vigòria les tasques d’estampació a la vila

⁷⁴ ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.456, f. 321, 23 de novembre de 1774.

⁷⁵ ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.453, f. 13v-14r, 9 de gener de 1771.

⁷⁶ El mateix dia que se signà la concòrdia amb Antònia i el seu marit, Rosa Paler rebé dels seus cunyats Llorenç Arimany i Jaume Garriga un total de seixanta-nou lliures moneda barcelonina, que es comprometia a retornar, sense interessos, al llarg de diversos anys (ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.453, f. 107v-109v, 22 de març de 1771). La liquidació d’aquest préstec consta a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.456, f. 154r, 30 de maig de 1774.

d'Olot iniciades feia una colla d'anys pel seu avi matern. Es tracta de Ramon Roca, el tercer dels nou fills que tingué el matrimoni format pel músic Miquel Roca i Antònia Rovira⁷⁷. Ramon va néixer l'1 de setembre de 1757⁷⁸, per la qual cosa la seva incorporació com a titular a la impremta només podia produir-se cap a finals de la dècada dels setanta o principis de la següent. Cap a 1782-1784 consta haver fet alguns treballs per a la causa pia dels blanquers, que abonà una lliura, 17 sous i sis diners “a Ramon Roca, llibreter, per un llibre en fòleo y re-racuberta de dita causa pia”⁷⁹. El 1785 apareix com a estamper i llibreter, compartint la feina amb el seu pare Miquel, de qui els registres documentals obliden la professió de músic per assignar-li la mateixa que el seu fill⁸⁰. I quatre anys més tard Ramon Roca reconegué haver rebut 20 lliures, sis sous i tres diners de l'administrador del paper segellat d'Olot, “per lo treball de imprimir, o posar la manguilla: valga para el Reynado de Su Magd. el Sor. Dn. Carlos quarto, en nou raymas quinse mans de paper sellat”⁸¹, arran de la mort de Carles III.

Sembla que la lletra cridés la lletra, perquè el 1789 Ramon Roca es casà amb Elisabet Barnó⁸², filla del mestre Jaume Barnó, hàbil cal·lígraf i venerable figura que portava ensenyant els minyons a plena satisfacció de la vila ni més ni menys que des de 1749⁸³. D'aquest matrimoni en nasqueren pel cap curt 10 fills, alguns dels quals moriren de manera precoç⁸⁴.

No se sap res del volum de negoci ni dels continguts que hom podria trobar en la seva llibreria, però en canvi la impremta se'ns apareix amb uns nivells de normalitat prou acceptables pel que era la vila, capficada de feia uns anys amb el nou negoci del tèxtil del cotó. Olot havia crescut en habitants –sobrepassava les nou mil persones– i des de 1779 es comptava amb dos mestres per a l'ense-

⁷⁷ Per a la llista dels fills i anys de naixement, vegeu Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 70.

⁷⁸ Segons Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 62.

⁷⁹ ACGAX, Col·lecció de documents, núm. 1, *Llibre de la causa pia per donzelles a maridar...*, [p. 355, numeració moderna].

⁸⁰ Vegeu, per exemple, la procura per raó de debitor de “Miquel Roca y Ramon Roca, pare i fill, estampers i llibreters de la present vila de Olot”, a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Benet A. Conchs, reg. 1.292, f. 57v-58v, 26 de març de 1785.

⁸¹ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual d'Instruments 1789, 20 de març de 1789. El paper segellat portava imprès al capdamunt del full el segell del rei. En aquest cas es tractava d'aprofitar el paper emès amb el segell de Carles III (mort el 14 de desembre de 1788), reimprimint-li al damunt la indicació expressada per tal que també fos vàlid interinament en l'inici del regnat de Carles IV.

⁸² Capítols matrimonials a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Benet A. Conchs, reg. 1.294, f. 83v-86v, 10 d'abril de 1789.

⁸³ Sobre el mestre Jaume Barnó, vegeu Miquel PUIG, “L'ensenyament a Olot al segle XVIII...”, p. 137-138.

⁸⁴ Per a les dades dels fills, vegeu Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 71-72. Segons aquesta mateixa font, l'esposa morí el 30 de desembre de 1806.

nyament secundari en lloc de l'únic que fins llavors hi havia hagut⁸⁵, guany que evidentment havia de repercutir en les necessitats i demanda de lletra impresa. Seguiren estampanyant-se una bona munió de goigs i de fulls pietosos d'àmbit local, perquè la seva demanda no fallava mai, però del repàs dels llibrets sorgits de l'obrador de Ramon Roca hom es queda més convençut del caràcter instrumental que tenia per poder donar sortida a les produccions dels olotins de lletra. Tot i que també en aquest cas es tracta d'edicions de contingut religiós, com ara el manual per als predicadors de Mn. Josep Guinó o els treballs del P. Valentí Salgas, de la impremta de Ramon Roca sorgiren també diverses edicions d'opuscles clarament encaminats a la formació dels alumnes, tant de l'escola de gramàtica, com de la de dibuix.

La impremta de Ramon Roca s'endinsa en les primeres dècades del següent segle, si bé donant la impressió de perdre protagonisme, davant d'alguns opuscles dels anys anteriors a la guerra del Francès que foren impresos en establiments de Girona o de Barcelona. Tot i això, hi ha prou constància del manteniment de la impremta més enllà d'aquesta greu contesa⁸⁶, i de la pervivència generacional d'activitat en la persona del seu fill Miquel Roca i Barnó, que, però, sobrepassa els límits cronològics establerts per a les presents notes històriques.

5. DUES IMPREMTES OCASIONALS: LA DE JOAN PLANAS I COMPANYIA, I LA DE MIQUEL ROLDAN

Durant els anys seixanta, coetàniament amb la impremta de Josep Rovira, Olot comptà amb dues impremtes més, totes dues de poca durada, i per tant proporcionalment també de poca producció impresa. Però una i altra són prou bé signe inequívoc de les expectatives que aquest tipus de servei havia aixecat a la vila.

⁸⁵ El decisiu progrés en l'ensenyament a la vila pot seguir-se a Miquel PUIG i REIXACH, "El llegat de l'olotí Antoni Llopis en la seva aplicació educativa (1772-1781)", dins *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 1990-1991, p. 311-381.

⁸⁶ Joaquim Danés no aconseguí d'establir l'any de la seva mort (Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 72, on en canvi sí que dóna el de la de la seva esposa, 1806). La majoria dels impresos que ens han arribat de Ramon Roca no porten data, cosa que dificulta poder fixar la cronologia d'aquesta impremta. El darrer imprès datat és de 1816, i ha estat donat a conèixer en facsímil per Josep MURLA, "La festa de la Mare de Déu del Carme i els terciaris carmelitans", *La Comarca d'Olot*, núm. 1.011 (15 de juliol de 1999), p. 25-26. Es tracta d'un cartell d'anunci de les "*Solemnes festes, y sagrat septenari que en lo present any de 1816 en obsequi de la Sma. Verge del Carme consagra la devoció dels Terciaries Carmelitas, ab los devots del St. Escapulari, en la capella del Tercer ordre, en esta Vila de Olòr*", Olot: per Ramon Roca, estamper: en la Plaça. Pel contingut, també sembla posterior a 1808 un altre imprès intitolat "*Lletra al naixement. Se cantara ab la tonada del 'no ploureu no'*", també reproduït per Josep MURLA, "Una nadala olotina de caràcter condemnatori", *La Comarca d'Olot*, núm. 98 (24 de desembre de 1980), p. 8-9.

La primera és la de Joan Planas, que en un imprès de 1763 afegeix al seu nom “i companyia”, una fórmula de societat que, en canvi, no apareix ni en els impresos de 1764 i 1765, ni en el llibret de més pàgines sortit de la seva premsa, un exercici del cristià que no porta data. Val a dir que el resultat del repàs als registres documentals olotins –municipals i notariales– que corresponen a aquests anys m’ha aportat, per ara, ben poca cosa, i no res pel que fa als companys amb qui hauria format societat per a l’empresa de la impremta, el capital que s’hi hauria posat i les altres condicions inherents a la creació d’una companyia. La primera referència a aquest impressor es troba en el llibre del cadastre de 1757, el mateix any de la mort de l’impressor Josep Rovira pare, figurant-hi com a “llibreter”, en un moment que deuria tenir uns trenta anys. Tres anys més tard, i seguint amb l’ofici de llibreter, el 6 de gener d’aquell any el clavari de l’ajuntament olotí li abonà 8 lliures i 10 sous “per un llibre gros ab gafets de llautó y un de patit per avecedar, tot per lo comptaria de la Minerva”⁸⁷. El 1763 apareix també com a “llibreter d’Olot” en l’inventari dels béns de l’impressor vigatà Pere Morera, amb qui mantenia un deute de 13 lliures i 2 sous, en el que també constava un altre deute de Josep Rovira per import de 35 lliures i 9 diners⁸⁸. Per aquests anys tenia per ajudant en el seu taller d’impressió Josep Mas, que ben aviat retrobarem relacionat amb una altra d’aquestes impremtes olotines de menor durada. La seva darrera inclusió al cadastre és la que correspon a l’anualitat de 1767, i a partir d’aquí se’n perd el rastre, per reparèixer uns anys després establert de llibreter a Barcelona: el 1770 el comerciant olotí Jaume Serra i Igosà el feu procurador seu, identificant-lo en el corresponent document notarial com a “Juan Planas librero, en la ciudad de Barcelona residente”⁸⁹.

La segona impremta és la de Miquel Vidueyros i Roldan, per bé que com a peu emprà la denominació de “impremta de Miquel Roldan”, una translocació en l’ordre dels cognoms que no causava cap mena de problema, de tan usual com era. Els llibres del cadastre l’anomenen simplement Miquel Roldan, el nom simplificat amb què, per tant, el coneixerien els seus convilatans, i en els registres municipals i notariales els seus dos cognoms es poden trobar escrits seguint un o altre ordre⁹⁰. Don Miquel Vidueyros era un funcionari, nascut a Saragossa de

⁸⁷ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, lligall de documentació dispersa del Clavariat, plec de 1760.

⁸⁸ Josep M. MADURELL, “La família Morera...”, p. 100.

⁸⁹ ACGAX, Fons Notariales, Olot, notari Benet A. Conchs, reg. 1.282, f. 86r-v, 10 de març de 1770.

⁹⁰ Una procura de 1766 és feta a nom de Dn. Miquel Roldan i Vidueyros, tot i que a l’hora de signar retrobem Dn. Miquel Vidueyros i Roldan (ACGAX, Fons Notariales, Olot, notari Francesc Padrós, reg. 1.413, f. 244r-v, 9 de setembre de 1766). Semblantment es pot veure a l’ídem, notari Esteve Sayol, reg. 1.450, f. 159r-160r, 31 d’agost de 1767.

pare gallec, que havia vingut a raure a Olot de la mà del seu pare Domingo, que des del 1742 s'ocupava de la duana local, un establiment evidentment al servei de la hisenda reial. El 1751 Miquel de Vidueyros es féu càrrec de l'administració de la duana d'Olot, en substitució del seu pare⁹¹. Ben aviat el fill Miquel donà mostres d'integrar-se plenament a la vida olotina, i contribuí onerosament en la construcció del nou temple de Sant Esteve d'Olot pagant el plom per a l'àngel que havia de coronar la cúpula del creuer⁹², on ara hi ha el penell en forma d'ocell, i acabaria essent designat obrer d'aquest mateix temple, una confiança que solia reservar-se a les persones més influents de la vila. Ell fou qui ideà i organitzà la construcció del retaule de les Ànimes del mateix temple, enllestit el 1772 per l'escultor Francisco de Vogue⁹³. El 1750, quan tenia cap a vint-i-tres anys, es casà amb Rosa Vilar, filla del cirurgià Bernat Vilar⁹⁴, i a la mort d'aquesta contragué noves núpcies amb una jove noia de can Bolós, Antònia, i encara emmaridà amb una tercera muller, Antònia Serra. A part del salari que li pertocava com a administrador de la duana, s'anà interessant en diversos negocis que li proporcionarien una bona posició econòmica, entre els quals, la compra d'un molí paperer a Sant Joan les Fonts, que havia estat del cirurgià Ignasi Bassols, el qual s'havia vist obligat a desprendre-se'n per fer front a certs deutes⁹⁵. Doncs bé, una altra d'aquestes seves aventures financeres fou la plantació a la vila d'una

⁹¹ Admissió de Miquel Vidueyros i Roldan al càrrec de l'administració de rendes i bolla d'Olot, en substitució del seu pare, a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Ignasi Masbernat, reg. 1.332, f. 91r-92, 20 d'abril de 1751. El 1759 l'Ajuntament d'Olot va expedir una certificació sobre la satisfacció amb la qual els comerciants olotins valoraven les facilitats que trobaven a la duana d'Olot, regentada per Vidueyros (ACGAX, Fons Municipals, Olot, Manual d'Instruments, 10 de desembre de 1759).

⁹² ACGAX, Fons Municipals, Olot, Llibre de l'Obra de Sant Esteve 1749-1763, inscripció consignada en la setmana de l'1 al 6 d'octubre de 1759, segons la qual "*Dn. Miguel Roldan*" havia donat una rova de plom per folrar l'àngel, obra de Jaume Diví.

⁹³ Arxiu de la Comunitat de Preveres de Sant Esteve d'Olot, núm. 81, Dietari, f. 60v-61r, d'on ho resumeix Esteve CASTELLÀ i LLOVERA, *Notas històriques de Olot*, Olot, impremta de Joan Bonet, 1906, v. II, p. 99.

⁹⁴ Capítols matrimonials a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Ignasi Masbernat, reg. 1.331, f. 89v-98r, 30 d'abril de 1750.

⁹⁵ Per al molí paperer, concessió i en son cas i lloc venda a carta de gràcia, vegeu ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Benet A. Conchs, reg. 1.279, f. 1r-9r, 27 de desembre de 1764 (any notarial 1765).

impremta pròpia, de la qual només es coneix un imprès, un llibre de pietat, en català, destinat a la preparació i pràctica cristiana del bon morir⁹⁶.

Les notícies d'aquesta impremta provenen d'uns testimonis redactats el 1765 per denunciar el mal ús que Josep Mas, impressor i llibreter establert llavors a la Seu d'Urgell⁹⁷, feia de la impremta que l'any anterior li havia venut Miquel Vidueyros i Roldan pel preu d'unes dues mil cent lliures barcelonines⁹⁸. En aquesta ocasió declararen Josep Bertran, traginer; Josep Prat, negociant, i l'impressor i llibreter Joan Planas, tots d'Olot, sobre el mal ús que d'aquella impremta estava fent Josep Mas, a qui Planas coneixia molt bé per haver-lo tingut treballant en la seva impremta. Segons digueren, "*saben muy bien ellos declarantes que la estampa, y librería que dicho Dn. Miguel de Vidueyros le vendió la ha dicho Joseph Mas disminuido y dismembrado en gran parte y que ahun pretente disminuirla y venderla*", i que això ho sabien tant per haver-ho sentit a dir de diverses persones de crèdit, com per haver tingut ocasió de comprovar feia poc que, en efecte, "*la dicha librería, que tiene en dicha ciudad de Urgel el referido Joseph Mas, ha disminuido en gran parte del tiempo que Dn. Miguel de Vidueyros le vendió*", i ser tot plegat ben públic i notori en aquella ciutat. D'altra banda, Josep Prat assegurava haver vist "*una carta escrita de puño propio del mencionado Joseph Mas a Pablo Campins impressor de Barcelona, con que le escribía si le quería comprar un carácter de letra vulgarmente dicha tanasia*" i Joan Plana una altra carta "*escrita de puño del citado Joseph Mas a Joseph Bro impressor de Gerona, con cuya carta le dezía si le quería comprar otro carácter de letra y alguna láminas, todo de la estampa que dicho Dn. Miguel de Vidueyros le había vendido*". No se'ns diu el motiu que portà a prestar aquestes

⁹⁶ *Modo de la preparacio, y practica de morir be; y de ajudar a be morir. Recopilació de las obras del Rnt. P. Jaume Crasset de la Companyia de Jesus, Olot, en la impremta de Don Miquel Roldán, [s.d.], [5] f., 242 p.* Les edicions catalanes d'aquest llibret fan constar tenir el seu origen en el que havia publicat el jesuïta francès P. Jaume Crasset, però, per algun error que després uns copien dels altres, en realitat es tractaria del P. Jean (i no Jacques) Crasset (1618-1692), que publicà nombroses obres d'espiritualitat, entre les quals, pel que fa a la temàtica del llibret olotí, *Preparation à la mort, Double preparation à la mort i La douce et sainte mort*, totes elles amb nombroses edicions.

⁹⁷ Manuel Llanas, a *L'edició a Catalunya: el segle XVIII...*, p. 151, afirma no haver-hi hagut impremta a la Seu d'Urgell en el segle XVIII, i per tant no dona cap notícia de l'impressor Josep Mas. D'ell en conec un imprès tardà respecte dels fets suara descrits, el *Sermon de Ntra. Sra. de la Piedad, que predicó en su antigua capilla...* F. Félix de Tremps, predicador capuchino, Seu d'Urgell, per Josep Mas, impressor y librero, 1783, 30 p.; els *Goigs de Nostra Sra. de Font-Romeu, ques cantan en la sua capella*, Seu d'Urgell, per Josep Mas, estamper y llibreter, viu al carrer de las Carnicerías, s.d., 1 f., i, associat amb un altre impressor, els *Goigs a Nra. Senyora Trobada*, Seu d'Urgell, per Agustí Ubach i Josep Mas, s.d., 1 f.

⁹⁸ ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.449, f. 70v-71r, 14 de setembre de 1765.

declaracions, però el fet que fossin fetes a instàncies de Vidueyros, a qui Josep Mas en el moment de la compra havia signat document de debitori per l'import de la impremta, faria suposar que l'antic propietari es trobaria en plena brega per aconseguir un pagament que es faria pregar més del compte, amb la perspectiva a més de la impossibilitat de poder recuperar uns béns que en aquell moment es trobaven ja dispersats. Poc galdós final per a una impremta de la qual si més no sabem que tenia més d'un tipus de caràcters (entre els quals, el conegut amb el nom d'atanàsia) i algunes làmines.

6. ALTRES OLOTINS RELACIONATS AMB ELS LLIBRES I LA IMPREMTA

D'abans de l'aparició de la impremta a Olot he fet esment dels llibreters Pere Cantalozella, Esteve Costa i Gabriel Bro, una nòmina que se seguirà ampliant durant la segona meitat d'aquella centúria, paral·lelament a la feina dels impressors. El cadastre de 1755 ens recull la persona de Josep Llosas llibreter, un nom i ofici que tornarem a trobar el 1778 en el testament del mestre de cases Joan Vall⁹⁹, on apareix com a gendre casat amb la seva filla Magdalena, sense que puguem distingir si es tracta d'una única persona o de dues. I encara de nou el trobem el 1804, en els capítols matrimonials de Joan Llosas, jove paraire d'Olot, que precisament era fill del Joan Llosas llibreter d'Olot¹⁰⁰. Més fugaces són les aparicions de Bonaventura Paler, jove llibreter, en els anys 1768-1769¹⁰¹ (que no sé si té a veure amb la família de l'esposa del Josep Rovira fill, Rosa Paler), i d'Esteve Font llibreter, recollida en un document de 1767¹⁰². Per aquests mateixos anys consta un altre "*jove llibreter*" (en procés de formació), Esteve Truy i Barberí, que al cap de poc s'establiria ja com a llibreter, i que el 1775 es

⁹⁹ ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Clapera, reg. 981, f. 9r-v, 19 de febrer de 1778.

¹⁰⁰ ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Pau Casabona, reg. 1.511, f. 196r-198r, 21 de novembre de 1802.

¹⁰¹ El 1768 signa diverses vegades com a testimoni (ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.451, f. 202r, 228v, 229r, etc., 1768). L'any següent presta testimoni (Ibidem, part de 1769, f. 94r).

¹⁰² Signa com a tal en un memorial sobre eleccions municipals a Olot, ACGAX, Fons Municipals, Olot, Sol·licituds 1705-1799, plec de 1767.

faría dir no només llibreter, sinó també “*estamper*”¹⁰³, cosa que ens deixa en el dubte de si això vol dir que disposava d’instruments necessaris per imprimir o bé que al seu establiment hom no només hi podia trobar llibres impresos o en blanc, sinó també un munt d’estampes amb què decorar de forma senzilla i econòmica les parets dels domicilis olotins¹⁰⁴. Un cas a significar és el de Josep Pey, fill de sabater, que en la dècada dels vuitanta a la seva condició de llibreter unia també la de gravador¹⁰⁵. És aquest darrer ofici el que l’ha fet més conegut, ja que se’n conserven, signades, una planxa xilogràfica de Sant Segimon, una altra sobre coure (tota una innovació tècnica en el món de l’estampa olotina) dedicada a la Immaculada, datada el 1786, amb la peculiaritat de fer-hi constar que era manco de la mà dreta, i un bitllet per a una rifa amb una senzilla imatge de la Mare de

¹⁰³ Esteve Truy o Trull era fill de Rafel Trull, oller, i de Magdalena Trull i Barbarí (vegeu ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Masbernat, reg. 1.226, f. 31v, 1 de juliol de 1771). El 1768 fa època de dot (ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.451, f. 2v-3r, 27 de desembre de 1768, notarial 1769). El 1771, entre altres referències, Joan Salabert, paperer de Girona, reconeix un deute a Esteve Truy llibreter d’Olot (ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Francesc Masbernat, reg. 1.226, f. 31v, 1 de juliol de 1771). La denominació d’estamper apareix en un document d’època i llucidació de venda de 1775, document en què el cognom Truy pren la forma de Trull (ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Francesc Masbernat, reg. 1.227, f. 2r, 29 de desembre de 1775, any notarial 1776).

¹⁰⁴ Els inventaris aporten força exemples de l’existència d’estampes en la decoració de les parets. N’esmentem només uns quants exemples: “*vuyt estampas de paper plantadas en la paret, vellas (...), setze estampas de paper*” (inventari de Miquel Estorch, blanquer, ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.470, f. 188v, 12 de maig de 1788. Les setze segones estampes eren de la seva muller Magdalena Estorch i Anglada). “*Una estampa xica de paper ab sos caps de fusta ab la imatge de Nre. Sra. del Carme (...), altre quadro xich de paper ab los caps de fusta forrat de tela ab la imatge de Nostra Senyora dels Dolors (...), una estampa de paper ab Nostra Señora dels Dolors ab los caps de fusta*” (inventari de Llorenç Gou, blanquer, Ibídem, notari Francesc Masbernat, reg. 1.226, f. 32r-33v, 3 d’abril de 1767). “*Catorse estampas de paper usat, ab las imatges de la proffessiõ del Via Crucis plantadas a la paret (...), diferents imatges també de paper, tot plantat a les parets*” (inventari del Mas Campdedeu, Ibídem, notari Francesc Masbernat, reg. 1.227, f. 23r, 5 de maig de 1778).

¹⁰⁵ Habitualment en els documents coetanis Josep Pey apareix com a llibreter. En la forma “*llibreter i gravador de la vila d’Olot*”, pot veure’s a ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Antoni Vayreda, reg. 1.395, s.f., 13 de gener de 1781, en què confessa haver rebut de son pare Antoni Pey “*un llit guarnit y diferents cabals y llibres de mon ofici*”, com a paga i satisfacció dels seus drets de legitima paterna i materna. Per a l’ascendència paterna, vegeu l’inventari d’Anton Pey, sabater, fet pel seu fill Josep Pey, llibreter (ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Miquel Oliveres, reg. 1.375, f. 86r-v., 6 de juny de 1795). Les dades que consten als llibres sacramentals de la parròquia de Sant Esteve d’Olot sobre els Pey foren publicades a Joaquim DANÉS, *Pretèrits olotins*, Olot, 1950², p. 29.

Déu del Tura¹⁰⁶. Llevat dels dos primers llibreters ja esmentats, de cap de tots els altres no hi ha notícies de la seva activitat com a llibreters, ni molt menys inventaris de les seves botigues, i ni tan sols si algú es quedà el negoci i fons de llibres d'un altre per motius de lligams familiars o d'oportunitat comercial.

Si Josep Pey era, a més de llibreter, gravador, també ho havia estat Josep Rovira fill, tal com ja ha estat dit. En aquest cas, la seva habilitat com a gravador li facilitaria enormement poder disposar dels boixos necessaris per il·lustrar o ornamentar les seves produccions impreses. També fou gravador Joan Dufau, d'origen francès, un home dedicat a les arts gràfiques sota una especialitat prou popular, la de fabricant de cartes de joc o naips¹⁰⁷. Amb aquesta finalitat, constituí una societat amb Antoni Serrat i Calvó que durà només de 1753 a 1754, i una altra de 1755 a 1759 amb Ignasi Brangarí¹⁰⁸, passamaner d'Olot, i Francesc Cabanas, negociant de Manresa, per continuar a partir d'aquí el seu ofici en solitari. Segons l'inventari dels seus béns, fet el 1768, disposava de “*dos taulas per la fàbrica de les cartes y una premsa de estampar*”, de “*las cordas per estendre cartrons ab las ollas, anssats, citras y cassarolas de terra necessàries per estampar y pintar*”, i d'una sèrie de cartrons, motlles i patrons per a la impressió de les cartes, que hi són degudament descrits, així com de “*catorse planxas de fusta de parera a punt de gravar*”¹⁰⁹. Mort Dufau el 1768 sense successió, el negoci d'imprimir cartes continuà a Olot de la mà d'Antoni Dutrem, amb qui aquest art d'estampació arribaria fins a les primeres dècades del segle següent, juntament

¹⁰⁶ De l'estampa de Sant Segimon màrtir se'n conserva el boix original al Museu Comarcal de la Garrotxa, núm. D'inventari 750. La planxa dedicada a la Immaculada Concepció, feta per encàrrec de la confraria de la Concepció que aplegava els mitgers d'Olot, pertanyia a l'Arxíu Parroquial de Sant Esteve amb el número d'inventari 250, i el 1936 fou recollida al Museu Municipal, segons relata Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIII, p. 220. Un i altre figuren reproduïts a Joaquim DANÉS, *Pretèrits olotins*, p. 28 i 30. El bitllet amb la imatge de la Mare de Déu, s'utilitzà per a una rifa a benefici del nou retaule de l'església del Tura, i pot veure's reproduït a J.M. DOU, “La rifa mensual del Tura”, *Olot-Misió*, núm. 976 (6 de desembre de 1974), p. 11, dins la sèrie “*Olot en el transcurs del temps*”, núm. 37.

¹⁰⁷ Com a gravador se li coneix un únic boix, que representa la Mare de Déu del Tura. Per a l'ofici de carter o fabricant de naips es compta amb l'estudi de Josep M. de SOLÀ-MORALES “La fabricació de naips a Olot”, dins *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca* 1988, Olot, 1989, p. 107-138.

¹⁰⁸ El 1763 Ignasi Brangarí reconegué haver rebut de Joan Dufau, fabricant de cartes d'Olot, la important quantitat de 1.086 lliures i 12 sous. ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Benet A. Conchs, reg. 1.278, f. 74r-v, 1 de novembre de 1763.

¹⁰⁹ Josep M. de SOLÀ-MORALES, “La fabricació de naips a Olot...”, apèndix documental XII, p. 129-133.

amb el seu fill Lluís¹¹⁰. Els registres cadastrals, però, ens han deixat el nom d'un altre carter o fabricant de cartes desconegut fins ara, Joan Vellver (o Bellver), que apareix entre 1772 i 1775¹¹¹, sense que, però, se'n puguin aportar per ara dades més concretes.

Relacionat encara amb la tècnica del gravat i de l'estampació, cal tenir present que la introducció a Olot de la indústria de les indians el 1777 mobilitzà les mans destres en la confecció de motlles de fusta per a l'estampació tèxtil –i no pas sobre fulls de paper– sovint amb motius florals o geomètrics¹¹², i que, a més, portà a la instauració a Olot d'una escola de dibuix el 1783. Això fa que en aquells anys apareguin també documentalment¹¹³ diversos olotins sota la denominació de “gravador”, com és el cas de Francesc Llorens, Miquel Mir, Andreu Poudevida, Joan Surroca, Antoni Planas i Pasqual Vilanova, als quals caldria afegir, si és olotí, el Josep Coromina que gravà el dibuix del retaule de l'altar major del Tura, dissenyat per Joan C. Panyó¹¹⁴. La més que probable vinculació

¹¹⁰ Les principals dades sobre Antoni Dutrem són també a Josep M. de SOLÀ-MORALES, “La fabricació de naips a Olot...”. A la rica documentació que allí s'aporta, podem afegir els capítols matrimonials de Lluís Dutrem, jove fabricant de cartes, fill d'Antoni Dutrem també fabricant de cartes i de Lluïsa Dutrem i Badia, amb Ignés Santaló, filla del difunt Josep Santaló, comerciant, i de Madalena Santaló i Figarola (ACGAX, Fons Notarials, Olot, notari Pau Casabona, reg. 1.509, f. 324r-327r, 30 de novembre de 1797). Dutrem fou, a més de batlle d'Olot en els anys que s'esmenten en el mencionat estudi de De Solà-Morales, diputat del comú (1780-1781, 1782-1783, 1790-1791 i 1794-1795), síndic del comú (1786-1787) i regidor (1798).

¹¹¹ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Llibres del cadastre de 1772, 1773 i 1775, s.f. “Carter” és la mateixa denominació d'ofici que els anteriors llibres del cadastre assignaven a Joan Dufau. Per a l'ofici del que avui en dia denominem carter, solien referir-s'hi amb el terme “correu”.

¹¹² El Museu Comarcal d'Olot conserva alguns motlles de fusta d'estampar indians (núm. de registre 753, 754 i 757). Un motlle de marca de la fàbrica d'indians Barcons d'Olot pot veure's reproduït a Carme SALA i GIRALT, *Dades històriques de l'Escola de Belles Arts d'Olot*, Olot, 1974, p. 99. Per a la indústria de les indians a Olot, a més del capítol inclòs en l'obra precedent de Carme Sala (p. 97-106, vegeu Josep SADERRA i MATA, “El Prat de les Indianes”, dins *XXI Certamen literari-artístic d'Olot*, Olot, 1910, p. 119-140 (reeditat com a volum 15 de la col·lecció “Biblioteca Olotina”) i Miquel PUIG i REIXACH, “A l'entorn de l'inici de la fabricació d'indians a Olot. La Companyia de Sayol (1777)”, Amics de Besalú. VI Assemblea d'estudis del seu comtat, Olot, 1988, p. 105-120.

¹¹³ ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Llibres del cadastre dels anys 1781 a 1801, s.f..

¹¹⁴ Joan Surroca i Andreu Poudevida consten a ACGAX, Fons Alcaldia Major de Camprodon, lligall 6, “Lleves / expedients danys francesos 1794-1799”, plec “Allistament ordenat per la Junta d'Armament del Partit, 1795”. Poudevida podria estar relacionat amb Joan Poudevida, mestre fabricant d'indians. Antoni Planas figura com a “gravador de la fàbrica de Salgas” a ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Llibre del cadastre sense any que, però, ha de ser de l'entrepàs entre els segles XVIII i XIX, malgrat que erròniament s'hagi atribuït al 1720 (sobre aquest error i els criteris de datació correcta –ja que si no suposaria una data molt avançada d'introducció de les indians a Olot– vegeu Miquel PUIG, “A l'entorn de l'inici...”, p. 106-107). Pasqual Vilanova s'esmenta a ACGAX, Fons Municipals, Olot, Hisenda, Llibre del cadastre de 1801, f. 60v. Breus indicacions sobre el gravat de Josep Coromina a Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIII, p. 220. De l'edició d'aquest gravat, n'hi ha un exemplar al Museu Comarcal d'Olot, núm. de registre 1.246.

de la majoria d'ells al món de les indians, més que no pas al de la impremta, fa que aquí, però, em calgui limitar-me a només deixar-ne constància.

* * *

En les darreres dècades del segle XVIII Olot conegué una empenta admirable, d'ençà que cap a 1775 hi havien entrat unes noves màquines capaces de fer gènere de punt de forma mecànica, donant una nova dimensió, molt més moderna i ambiciosa, al que fins llavors havia estat la principal activitat artesana de la vila en el camp de les manufactures tèxtils, i a la qual ara, a més, s'afegirien les peces de cotó estampades, les indians. Però ja sabem que des de mitjan segle també hi havia entrat una altra màquina, la d'imprimir, que, si bé també portà aires de modernitat, ho féu des d'una immerescuda modèstia, que no li treu mèrits d'haver contribuït, des d'aquesta modèstia, a la construcció de la vila. L'arribada de la impremta a Olot pels volts de 1751, de la mà de Josep Rovira (deixant la porta oberta a la possible aportació dels Bro), significà la incorporació d'una tècnica per a la multiplicació dels textos i dels dibuixos que, si bé en el món occidental portava més de dos segles i mig inventada, la seva presència ordinària en una població com Olot era tota una novetat. Les facilitats d'aquest invent, sense haver de desplaçar-se a Girona o a Vic, van passar a ser quelcom habitual entre els olotins, per als quals a partir de llavors seria molt més senzill fer difusió d'alguna devoció particular o consolidar les que existien, editar algun text instrumental, donar a conèixer segons els propis gustos textos de consum popular, o, per a l'ajuntament, simplificar certes gestions entre els veïns per la utilització de bitllets o de formularis impresos que evitaven haver-ho de fer tot escrit a mà.

Seria desmesurat pretendre donar al fet que Olot tingués impremta més incidència de la que realment podia tenir. Com en altres aspectes de la vida olotina al llarg del segle XVIII, la vila demostra empenta, iniciativa i desitjos de prosperar, però a la vegada mostra també de forma descarnada les limitacions a què estava sotmesa una vila relegada a un país de muntanya fora del que de mica en mica s'aniria convertint en les grans vies i els grans centres del dinamisme del país. Però, quan en el repàs de la producció d'aquests impressors olotins, al costat d'una multiplicitat de goigs i fulls pietosos d'àmplia acceptació popular, s'hi poden trobar també obretes com ara la traducció d'una obra francesa sobre les virtuts guaritives de les aigües de la Presta, al peu del Canigó, feta pel metge d'Olot Jeroni Verdier i impresa a la casa dels Rovira¹¹⁵, i l'edició del *Compendio de los*

¹¹⁵ Vegeu Miquel PUIG i REIXACH, "El Dr. Verdier i les aigües", *La Comarca d'Olot*, núm. 483 (27 d'octubre de 1988), p. 13.

primeros y principales elementos de dibujo de Joan Carles Panyó per als seus alumnes de l'Escola de Dibuix d'Olot, editada per Ramon Roca¹¹⁶, s'intueixen les potencialitats –malgrat que a escala modesta– de les sinergies que s'haurien pogut establir entre la impremta i els agents impulsors dels nous camins oberts a la vila en aquell final del segle XVIII.

APÈNDIX I INVENTARI DE JOSEP ROVIRA MENOR

Inventari de Josep Rovira menor, llibreter. Olot, 26 de febrer de 1771.

Arxiu Històric Comarcal de la Garrotxa, Fons Notarials, Olot, notari Esteve Sayol, reg. 1.453, f. 79r-80v, 26 de febrer de 1771.

“En la Vila de Olot bisbat de Gerona, als vint y sis dies del mes de febrer, any de la nativitat del Senyor de mil set cents setanta hu.

●

¹¹⁶ Sobre aquesta obra, Joan SALA I PLANA, “La pedagogia del dibuix al segle XVIII, a partir d’un tractat de Joan Carles Panyó”, dins *Annals del Patronat d’Estudis Històrics d’Olot i Comarca*, 1979 (Olot, 1980), p. 263-287. Per a Panyó, Ramon GRABOLOSÀ, *Joan-Carles Panyó i Figaró, primer director de les Escoles de Dibuix d’Olot i de Girona*, Olot, Patronat d’Estudis Històrics d’Olot i Comarca, 1976, 169 p.

Sie notori: com Rosa Rovira y Paler, viuda de Joseph Rovira menor, llibreter de la present vila de Olot, no sols com a thenutària e hypotecària per son dot, esponsalici, y demás drets y crèdits que té y li competeixen en los béns que foren de dit quòndam [= *en altre temps*] son marit, en virtut de la Constitució General de Catalunya que comensa: hac nostra; sinó també com a hereva del mencionat Joseph Rovira menor son marit, per est instituhida ab son últim y vàlido testament, rebut en poder del notari infrascrit als viny y vuit de desembre prop passat. En dits noms, y en aquell altre [*reclam, i al final*: nom y títol] que millor en dret valer y ajudar li puga; volent evitar tota suspita de dol, frau y engany, y gosar dels privilegis y prerrogativas concedits per lo dret als qui prenen inventari, precehint est señal de la cr+eu, ha fet lo present inventari dels béns que foren de dit quòndam son marit, en lo modo següent.

En la cambra ahont morí lo dit quòndam Joseph Rovira son marit, se ha encontrat lo següent.

Primo una imatge del St. Christo xica ab son docer, una taula xica, una imatge de St. Albert, de barro xica, dos quadros molt xichs, lo un de St. Esteve y lo altre de St. Gerònim, tres altres quadros medians molt vells, una estampa del Vener. Dn. Juan de Palafoix, y altre de Maria Santíssima de la Concepció, una imatge de la Mare de Déu del Remey ab sa capelleta de fusta molt vella, una flauta travessera molt usada y un bancal vert quasi nou.

Item una màrfega mediana plena de palla y un travesser de llit també ple de palla, ab sos corresponents fustatges de llit de pilarets ab sa capsalera, una tela de matalàs molt dolenta, dos llansols de borràs, dos flassadas, la una molt dolenta y una vànova, tot molt usat.

Item un calaix ab cosa de dos mesurons de grana de neprú, una caixa y dins ella dos estampas de paper y la roba del port de dita Rosa sa muller.

Item altre calaix xich y dins ell una donctrina vella, dos llibrets de novenas, una planxa xica de boix y en ella un rellotge pintat, una pinta, onse fils de gargantilla de vidre blaus, cosa de una onsa de pèl per pinsells y dos altres llibrets de novenaris.

Item una gibrella xica de pisa, una ventosa de vidre, dos mapas molt vellas y un llibre en fòleo intitulat: Felicis a Cabrera catena moralis.

Item un salteri desguarnit y una trompa de cassa molt vella.

En lo rebostet al detrás de dit quarto

Primo tres camisas molt usadas y apadassadas, un jalé blanch sens mànagas, un mocadó xich, dos gambetos, lo un molt dolent, dos jupas, la una molt dolenta,

y dos calsas, las unas també mol dolentas, y lo demás tot molt usat, que tot era la roba del port de dit quòndam son marit.

Item una barratina viada de estam, un sombrero, unas sabatas y dos parells de mitjas, lo un de estam y lo altre de llana, tot molt usat, [fol. 79v:] que també era del port del enunciat quòndam son marit, junt ab un cova xich ple de parrachs, y altre parell de mitjas blau molt usat.

Item un cossi de terra, una llibreta y diferents papers de solfa, dos gerras y una olla de terra, una capsa de garrafó, un burro de vims per escalfar lo llit y un violí molt vell ab sa caixa y arch quasi sens poder servir.

Item una caixa mediana y dins ella una màrrega buyda, quatre llansols de borràs, altre llansol de tela prima, un senrer de borràs, una vànova, una tovallola, tres tovallons, quatre arixugamans, dos coixineras, un tros de tallada de llansol molt dolenta, dos estovalles, sinch rams de fil, un tros de entorn de llit, un re-lliquiari guarnit de plata molt vell y una Mare de Déu molt xica, de plata sobre endaurada, y lo demás tot molt usat y algo dolent.

En la cuyna al devant de dit quarto.

Primo dos parols, lo un medià y lo altre xich, una marmita, un escalfador, una xacolatera ab son molinet, un cassonet dolent sens mànech, tot molt vell y usat, y un braser medià, tot de aram.

Item un cuyaré [= *cullerer*] ab disset pessas de llautó, entre culleras y forquillas, y tres candeleros també de llautó, lo un dolent y lo demás tot usat.

Item una olla mediana y dos cobertoras xicas, unas llevas, dos llums, lo un dolent, dos pahellas, la una mediana y la altre xica, uns cammascles, uns amolls, un torrapà, un ast xich, una pala y una torradora, tot de ferro y molt usat, y una taula mediana molt vella y usada.

Item vint plats, quatre xicras y dos escodellas, tot de pisa.

Item dos gasalals, la una de las foradadas, set ansats entre grossos y petits, dos ollas, tres càntirs, lo un xich, y dos cobertoras, tot de terra.

Item una olla xica de terra plena de tramentina, dos llossas y quatre culleras de fusta, dos escambells y un morter de pedra.

Item un armari y dins ell dos porrons y un citrell de vidre, un saler xich de estany y dos gavinetes de taula y una mitja lluna.

Item altre armari que és llevadís o portàtil y dins ell una bacina dolenta de llautó, un talladó xich de fusta, sinch plats grans de terra, dos cabassos, lo un medià y lo altre xich, y un calaix per posar sal.

Item un banch de respallera y cosa de mtija roba de carbó.

En la terrassa sobre la dita cuyna

Item una gerra mediana per posar vi, ab sa xeta, cosa de mitja càrrega de llenya y dos feixos de ensanalls.

En la botiga de la mateixa casa.

Primo una pastera mediana de tomba ab tots sos guarniments, y dins [fol. 80r:] ella cosa de tres lliuras de pa pera menjar y una coixinera.

Item una cadira dolenta, y un escambell molt vell, una caixeta xica sens pany ni clau y dins ella tres trossos de pell negra y mitja aluda, dos dotzenas cobertas de dotsè, una grossa cobertas de bacerolas, mitja de Fruntels, vint y una [*reclam, i al final: coberta*] de octau y vint y sis de doctrina.

Item un prestatge grandet y entre sobre y dins ell lo següent: onse llibres en quart molt vells, un ordinari molt esquinsat, seixanta tres llibres entre octau y dotsè, tots enquadernats de nou, sis de vells en octau, vint y set llibres entre octau y dotsè, sens enquadernar, un plech de resos de diferents sants, quatre llibres de remallets de tinturas sens enquadernar, vint y tres Constitucions de Sta. Sila, sinch comèdias y dos raymas y mitja paper de estampa en blanch.

Item altre prestatge medià y dins ell quatre Doctrinas, mitja grossa de bacerolas, sinch faulas de Febro, catorse Pierres y Magalona, deu Peregrins, onse Fruntels, vint y set llibres de la vida de St. Aleix, tres del plant de Maria SS^a, trenta tres psalms, trenta un del SSm. Sagrament, sinch de las quatre reglas, tres de Escornalbou y vint novenas de las ànimas.

Item altre prestatge xich ab vint y sis via crucis, onse septenaris de la Concepció, vuit dotsenas y tres oracions de St. Agustí, vint y un novenari de St. Francisco, onse llibrets del Testament de la Ànima y vuit altres llibrets del exercici petit.

Item altre prestatge a modo de caixeta per resguart de un poch de mercaderia, molt vell, ab sinch fulls de sacras ordinàrias, sinch mans entre goigs y romansos, y sis mans de diferents estampas.

Item un calaix xich molt vell ab tres pinsells per pintar sants, dos caixas per portar llibres fora, un taulell ab son calaix, y dins ell diferents ferros de guarnir llibres, y unas estisoras grossas.

Item una taula xica ab son calaix y dins ell diferents ahinas de gravar.

Item una pedra de picar paper ab sa massa de ferro, dos premsas, dos ingenis, lo un guarnit y lo altre sens fulla, dos cosidors, lo un gros y lo altre xich, un calaix ab uns poch de retalls de pergami, y dos caixetas de portar lletra y dins ellas una dotsena de fonals.

Item en los prestatges clavats al rodador y propis de dita botiga se ha trobat lo següent: dinou mans estampas de Altura, mitja roba de cartrons, nou mans

entre divinos de la amable y salvas, mit- [fol. 80v:] ja rayma goigs de St. Palladi, vuit mans de diferents sants y goigs, una arroba y mitja entre quartillas y cartrons de pintar, un llibre de cant pla, sis regles per rallar llibres, y catorse raymas entre un y altre paper estampat, de poch valor, per no poderse despatxar.

Item se ha encontrat ab diner efectiu una lliura, sis sous y vuit diners moneda barcelonesa, y una llibreta de alguns comptes de dita botiga, xichs e incobrables.

En la casa de Salvi Paler, teixidor de dita vila, germà de la dita Rosa, en qual casa lo dit Joseph Rovira son marit tenia la fàbrica de sa estampa, se ha encontrat lo següent:

Primo una premsa molt vella per estampar, ab tots sos guarniments necessaris, algo dolents.

Item dos planxas grans de tot full, catorse de mitg full y una passa per tot, dos pontillas y dos altres pessas sorteras.

Item altre planxa en quart y dos passa per tot, nou planxas de setsè, quatre per ventalls xichs y sis dotsenas, poch més o menos, de diferents altres planxas xicas entre sants, floreros, figuras de romansos y marcas; todas las quals planxas se troban dins de un armari xich llevadís y portàtil.

Item un fogó xich de ferro, y un sach gran de fer fum de estampa.

Item una ayguera de fusta, y un respall per rentar la lletra.

Item una bóta xica dolenta xesclada de ferro, dos banquetes, tot per lo servey de dita estampa y una flassada molt usada.

Item dos caràcters de lletra, lo un de Atanàsia y lo altre de Ciceró gros, de pes junts sinch quintars y tres robas, ab sas corresponents caixas, galeras y compoedor, tot molt vell y usat.

Los quals béns, sobre continuats y no més, són los que se han trobat y confessa haver encontrat la mateixa Rosa Rovira y Paler, dels que foren de dit quòndam Joseph Rovira menor son marit, no havent deixat de descriurer cosa alguna en lo present inventari, per dol, frau ni engany: Protestant expressament que si en lo venider a sa notícia altres béns de dita herència vindran, ne farà altre inventari. En testimoni de las quals cosas ha requerit a mi lo notari baix escrit, llevàs lo present acte; qual fou fet en dita vila de Olot die, mes y any sobre notats. = [segueixen els dos antecedents afegits, amb la indicació: Ita approbo Notts. Infrus, seguit de rúbrica] Per dita Rosa Rovira y Paler firmo Miquel Sayol testimoni. = Testimonis són Miquel Sayol botiguer y Pere Fàbrega parayre, los dos de la vila de Olot, y lo dit Miquel Sayol testimoni firmà per dita Rosa Rovira y Paler que

digué no saber de escriurer: E jo Esteve Sayol notari públic de dita vila, que afirmo conèixer a dita Rosa Rovira y Paler confessant.”

APÈNDIX II
REPERTORI BIBLIOGRÀFIC DELS IMPRESSORS

OLOTINS DEL SEGLE XVIII^{117*}

I. JOSEP ROVIRA

A) Goigs:

1. *Gozos al B. P. Joseph Calasanz de la Madre de Dios, patriarca, y fundador de la Escuela Pia.* – Olot : por Joseph Rovira impressor, y librero, [s.d.]. – [1] f. ; 2º (30 cm.). – Exemplar: Barcelona, Biblioteca de Catalunya (BC), secció de goigs.

2. *Goigs de la sacratissima reyna dels angels, senyora nostra, la humil Verge Maria Mare de Deu del Collell.* – Olot : en la estampa de Joseph Rovira llibreter, al carrer Majó, [s.d.]. – [1] f. – Reproduït a Joan Anton ABELLAN, *Els goigs del Pla de l'Estany, el Collell i Rocacorba*, Banyoles, Centre d'Estudis Comarcals, v. II, p. 147.

3. *Coblas del gloriós bisbe y confessor S. Eloi.* – Olot : Josep Rovira, estamper i llibreter establert al carrer Major. – Esmentat a Joan AMADES i Josep COLOMINES, *Imatgeria religiosa*, Barcelona, Rubiralta, 1947, p. 58.

4. *Coblas en elogio de la gloriosa virgen Santa Juliana de Falconeri, abogada contra el vomito, fundadora de las religiosas servitas.* – Olot : por Joseph Rovira impressor y librero, en la calle Mayor, [s.d.]. – [1] f. ; 2º (exemplar retallat). – Exemplar: BC, secció de goigs.

5. *Goigs en alabança del glorios martyr Sant Mamet, que se venera en la iglesia parroquial de Santa Maria de Batét, bisbat de Gerona.* – Olot : en la estampa de Joseph Rovira llibreter, en lo carrer travessé de la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2º (30 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

6. *Goigs del glorios Sant Marti bisbe, y confessor, la capella del qual està situada en lo terme del Còrp, en la parroquia de las Presas.* – Olot : per Joseph

^{117*} La llista –oberta a possibles noves incorporacions– comprèn els impresos en què consta explícitament haver-se editat a Olot i que es pressuposen anteriors a 1808. No hi figuren, per tant, les edicions sense peu d'impremta tot i que per la seva temàtica i característiques gràfiques poguessin ser atribuïdes a algun dels impressors olotins d'aquest temps. Quan és possible, a cada referència bibliogràfica s'hi indica la localització d'un exemplar, donant preferència als fons documentals públics olotins, o, en el seu defecte, en fons de Barcelona i d'altres llocs (*Nota de l'autor*).

Rovira estamper, y llibreter, al carrer de Bell-ayre prop de la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

7. *Goigs del glorios arcangel Sant Miquel*. – Olot : per Joseph Rovira estamper, y llibreter, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

8. *Goigs del glorios Sant Nicolau bisbe*. – Olot : per Joseph Rovira estampér; y llibretér, al carrer Major, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). Exemplar: BC, secció de goigs.

9. *Goigs en alabansa dels gloriosos martirs Sant Prim, y Sant Felicia, los cossos dels quals se veneran en lo Real Monestir, de Sant Pere de la vila de Besalú del ordre de S. Benèt*. – Olot : per Joseph Rovira, llibretèr, al carrer travessèr de la Plasa, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

10. *Coblas en honor de la gloriosa Santa Sabina, viuda y mártir, lo cos s. de la qual està ab molta veneració, en la iglesia parroquial de la vila de Olot*. – Olot : per Joseph Rovira estampér y llibreter, al carrer Major, [s.d.]. – [1] f. ; G. fol. (42 cm.). – Exemplar: Olot, Arxiu Comarcal de la Garrotxa (ACGAX), Fons Casabona.

11. *Goigs a la Santissima Verge del Tura, patrona de la vila de Olot*. – Olot : en la estampa de Joseph Rovira llibretèr, al carrer de Bell-ayre, [s.d.]. – [1] f. – Reeditat en facsímil a *Col·lecció de goigs dedicats a la Mare de Déu del Tura patrona d'Olot*, Olot, Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 1981.

12. *Goigs a la Santissima Verge del Tura, patrona de la vila de Olot*. – En Olòt : per Joseph Rovira, estamper i llibreter, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (exemplar retallat) – Exemplar: BC, secció de goigs.

13. *Litaniae beatissimae Virginis Mariae del Tura, patronae villae Oloti*. – Olot : ex typographia Joseph Rovira in viae Majori. – Esmentat a Josep M. DANÉS I LLONGARRIU, *L'església de la Mare de Déu del Tura d'Olot*, Olot, 1965, p. 149.

B) Altres fulls solts:

14. *Divino per desengany del pecador a Jesu-Christ, posat en lo arbre de la Creu, crucificat.* – En Olot : per Joseph Rovira estamper y llibreter, prop de la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (26 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

15. *Explicacio dels set pecats mortals.* – Olot : per Joseph Rovira, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BMV.

16. *Ordinacions novament fetas per los honrats en Joan Fiblot, y Pere Soch, sobreposats de la confraria dels honrats Conyarins : novament introduhida ab consell dels honrats confreres de dita confraria.* – Olot : en casa Joseph Rovira estamper, y llibreter al carrer Major, [s.d.]. – [2] f. ; 4° (21 cm.). – Exemplar: Olot, Biblioteca Marià Vayreda (BMV).

17. [Edicte per al Magisteri de Gramàtica, 1752]. Esmentat com a imprès per Josep Rovira, a qui se li abona el cost, a ACGAX, Fons Municipals, Olot, Clavariat, lligall “Documents dispersos”.

C) Fullets de l'escola de gramàtica d'Olot:

18. *Alexandrinae virgini, et martyri Catharinae, victoriis cumulatae / acclamabat Joannes Siqués, & Molinèr in Olotensi Divi Stephani templo septimo kalendas decembris, anno 1751.* – Oloti : ex tiph. Josephi Rovira, bibli., [s.d., 1751?]. – [4] f. ; 8° (16 cm.). – Exemplar: ACGAX, Fons Casabona.

19. *Alexandrinae virgini Catharinae quinquaginta ex philosophis triumphantis epinicium, in olotensi Sancti Stephani templo / decantabat olim Raphael Noguer, & Pont. Septimo kalendas decembris. Anno M.DCCLVII.* – Oloti : ex typographia Josephi Rovira, [s.d., 1757?]. – [4] f. ; 8° (14 cm.). – Exemplar: BC, Fullets Bosoms.

20. *In fidei patronam, et vindicem Catharinam epopeia, qua inter missarum solemniam / decantabat Franciscus Serra, & Igosa grammaticae candidatus. Olotin in Sancti Stephani templo die XXV. novembris M.DCC.LVIII.* – Oloti : ex typografia Josephi Rovira, [s.d., 1758?]. – [4] f. ; 8° (17 cm.). – Exemplar: BC, Fullets Bosoms.

21. *Eximium nostratis adolescentiae ad virtutem, et litteras archetypum puellulam virginem, & martyrem Catharinam, ante oculos ponebat olim inter missarum solemniam in Olotensi Divi Stephani templo / D. Iosephis Sayol, et Basòls meritissimus scholae Olotensis alumnus. Septimo kalendas decembris anni*

M.DCC.LX. – Oloti : ex typographia Josephi Rovira, [s.d., 1760?]. – [4] f. ; 8° (15 cm.). – Exemplar: BC, Fullets Bosoms.

22. *Perquám magnum solis globum virginem, et martyrem Catharinam oratione hac papyri palmo concludere nititur inter missarum solemniam in sacro Olotensi Divinae Matris de Altura templo / D. Thomas Gou, et Ferrussòla, meritissimus scholae Olotensis alumnus. Septimo kalendas decembris anni M.DCC.LXI.* – Oloti : ex typographia Josephi Rovira, [s.d., 1761?]. – [4] f. ; 8° (16 cm.). – Exemplar: Barcelona, BC, Fullets Bosoms.

23. *Uberrimus quasi paradisi fons quatuor in capita divisus virgo, et martir Catharina oratione hac celebratur, cujus uberes latices inter missarum solemniam / D. Michael Prat, & Oliveras meritissimus scholae Olotensis alumnus pandet in sacro Divinae Matris de Altura templo, septimo kalendas decembris anno 1762.* – Oloti : ex typographia Josephi Rovira, [s.d., 1762?]. – [4] f. ; 8° (15 cm.). – Exemplar: BC, Fullets Bosoms.

24. *Almam Catharinam virginem, et martyrem sub verae oratricis cognomento litterario in orbe oratione / hac commendat D. Joannes Bellvert, et Palmada, secundae grammaticae classis meritissimus alumnus Olotensis in sacro, novaeque divi Stephani templo septimo kalendis decembris anni 1763, inter missarum solemniam hora 9. ante meridiem.* – Olot : ex officina Josephi Rovira typographi, [s.d., 1763?]. – [4] f. ; 8° (16 cm.). – Exemplar: BC, Fullets Bosoms.

25. *Quae tota pulchra fuit virgo et prudens et sapiens ac martyr Catharina : hanc ipsam de quinquaginta ethnicis magnis rhetoribus & oratoribus eximiis triumphantem laudare non dedignabitur Josephus Lladó in Olotensi Stephani templo VII kalendas decembris anno... MDCCLCC.* – Olot : ex officina Josephi Rovira, [s.d., 1770?]. – 7, [1] p. ; 4° (19 cm.). – Exemplar: Moià, Arxiu Històric.

D) Altres fullets i llibres:

26. [BASSOLS, Josep, advocat]. *Respuesta por Magdalena Donay, consorte del Dr. en medicina Jayme Donay, de la vila de Amer, a la duda dada por la Real Sala que preside... Ramon de Ferran, real ohidor, contra Theresa Mercer y Felíu, viuda y otros.* – Olot : Josep Rovira, [1764]. – 13 p. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: Girona, Biblioteca del Seminari.

27. *Gracias e indulgencias que guanyan los cofrades, y confraressas de la Confraria del Santissim Sagrament : la qual esta fundada en la iglesia parroquial de la vila de Olot, guanyantse ditas indulgencias tenint la butlla de la Santa Cruzada.* – Olot : per Joseph Rovira, estampér y llibretér, [s.d.]. – [40] p. ; 8° (15 cm.). – Exemplar: BC.

28. *La historia del noble, y esforsat cavaller Pierres de Provença, y de la gentil Magalona, filla del rey de Napols, y de las fortunas, y treballs que pasaren en la sua molt enamorâda vida. / Traduhida de llengua castellana en la nostra cathalana per lo discret y honrat Honorat Comalâda.* – En Olot : per Joseph Rovira estamper, y llibreter, [s.d., abans de 1764]. – 125 p. ; 8° (15 cm.). – Exemplar: Barcelona, BC. La datació, a partir de l'exlibris ms. a la guarda: “Aquest llibre es de Cayetano Oliva parxer de Barcelona y lo comprà en dita en lo mes de 9bre. del añ 1764”.

29. *La historia del noble, y esforsat cavaller Pierres de Provença, y de la gentil Magalona, filla del rey de Napols, y de las fortunas, y treballs que pasaren en la sua molt enamorada vida. / Traduhida de llengua castellana en la nostra Cathalana, per lo discret y honrat Honorat Comalada.* – En Olot : per Joseph Rovira, al carrer Major, [s.d.]. – 94 p. 8°. – Edició, amb peu d'impremta expressat diferent de l'anterior, a Ferran AGUILÓ, *Catálogo de obras en lengua catalana*, Madrid, 1923, pàg. 663 núm. 2768.

30. MARCÉ, M. *Disertación en forma de carta sobre la naturaleza, virtudes y uso de las aguas thermales, de la Presta. / Por monsieur Marcè doctor en medicina de la Facultad de Perpiñàn. Traducida del idioma francés a la lengua española por el doctor Geronimo Verdier, academico de la Reâl y Pontificia Universidad de Cervera.* – Olot : por Joseph Rovira impresór, y librero, [s.d.]. – 68 p. ; 8° (16 cm.). – Exemplar: Cervera, Arxiu Històric Comarcal, llegat Dalmases.

31. *Septenari dolorós y compassiu : exercici tant profitós a tots los christians, com obsequios à la Santissima Verge dels Dolors que la venerable Congregació de la vila de Olòt, ofereix à los congregants, y devots.* – Olot : per Joseph Rovira, estampér y llibretér, [s.d., 1761 o post]. – [24] p. ; 12° (13 cm.). – Exemplar: BC.

32. *Los set salms de penitencia : Estos salms los compongué lo rei David en lo temps que Déu li prefigí per causa de l'adulteri que havia comès ab Betzabé i de la mort que féu donar a Abies son marit. Los quals són profecies d'instrucció, doctrina i salut per tots los que se troben en treballs i afliccions, tant corporals com espirituuols.* – Olot : impremta de Josep Rovira, [s.d.]. – Esmentat a Antoni

COMAS, *Història de la Literatura Catalana*, Barcelona, Editorial Ariel, 1964, v. IV, p. 473.

II. MIQUEL ROLDAN

33. CRASSET, Jaume. *Modo preparacio, y practica de morir be; y de ajudar a be morir. / recopilacio de las obras del Rnt. P. Jaume Crasset de la Companyia de Jesus.* – Olot : en la imprenta de Don Miquel Roldán, [s.d.]. – [5] f. , 242 p. ; 12° (13 cm.). – Exemplar: BC.

III. JOAN PLANAS (i companyia)

34. *Exercici del christia, que se deu fer cada dia : ab un breu compendi de la Doctrina Christiana; una familiar instrucció per ben confessar, y combregar; y un examen de conciencia molt individual pera coneixrer los pecats, que pot cada hu haver comès en tota sa vida; y la meditació de la missa...* – Olot : per Joan Planas, estampèr, y llibretèr, [s.d.]. – 178 p. ; 12° (13 cm.). – Exemplar: BMV.

35. [SALGAS], Valentí. *Perspectiva funebre, en que se ajustan luces festivas con tinieblas funerales : sermon panegyrico predicado en el sumptuoso funeral, que a expensas del Magnifico Ayuntamiento, è Ilustre Obra de la populosa villa de Olot, se hizo dia 15. de septiembre de este año 1763. para sufragio de las almas del purgatorio de los que favorecieron à la reedificación de su tan sumptuoso templo parroquial; habiendo precedido tres dias de lucidissimas fiestas por su solemne dedicacion y translación del Santíssimo. / Su orador. el R. P. Fr. Valentin de Olot religioso capuchino...* – Olot : por Juan Planas impressor, y compañía, [s.d., 1763]. – [3] f. , 18 p. ; 8° (17 cm.). – Exemplar: BMV.

36. *Victoriis cumulatae Alexandrinae virgini, et martyri Catharinae, et ex hostibus triumphanti olim / acclamabat D. Franciscus Buch, et Comapla in Alatensi Divi Stephani templo inter missarum solemnias septimo kalendas decembris anni 1764 hora nona.* – Oloti : ex officina Joannis Planas typographi, [s.d., 1764?]. – 8 p. ; 8° (15 cm.). – Exemplar: BC, Fullets Bosoms.

37. *Admirabilem virginis, et martyris Catharinae sapientiam inter missarum solemnias / propalabat D. Michael Barbari, et Marcillac Olòti in specioso Sancti Stephani templo septimo kalendas decembris anni MDCCLXV. hora IX. ante meridiem.* – Oloti : ex officinà Joannis Planas, [s.d., 1765?]. – 8 p. ; 8° (16 cm.). – Exemplar: BC, Fullets Bosoms.

IV. MIQUEL COSTA

38. *Goigs de la gloriosa verge martyr Santa Cecilia, que's cantan en sa parroquial iglesia, en la Plana de Vich.* – Olot : per Miquel Costa, estamper y llibreter, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

39. *Cobles de la soberana reyna dels angels, la humil Verge Maria, Nostra Senyora del Far, la capella de la qual, està situada en la parroquia de Sant Martí Sacalm, bisbat de Vich.* – Olót : per Miquel Costa, estamper y llibreter, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

40. *Goigs, que se cantan al glorios Snt. Marti Bisbe, en la sua iglesia de Toralles, sufraganea de la parroquial iglesia de Sta. Maria de Castellar, bisbat de Gerona.* – En Olot : per Miquel Costa, estamper, y llibreter en la Plassa, [s.d.]. – [1] f. – Esmentat a Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 53-54.

41. *Goigs en honor, y alabansa del glorios archangel Sant Miquel : los quals se cantan en la sua iglesia parroquial de la Miána, bisbat, y corregiment de Gerona.* – En Olot : per Miquel Costa, estamper, y llibreter, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (29 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

42. *Goigs a la sacratissima Verge Maria del Tura, patrona y protectora de la vila de Olot.* – En Olot : per Miquel Costa, estamper y llibreter, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. G. fol. (41 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

43. *Laudes deprecatoriae ad virginem Marian del Tura, patronam villae Oloti.* – Oloti : Michael Costa, typographus, typis mandabat, [s.d.]. – [1] f. ; G. fol. (42 cm.). – Exemplar: BMV.

44. *Catharinam nobilem virginem alexancrinam, purioris phylosophiae magistram, et gentilium phylosophorum victricem, / plaudebat Franciscus Masmithjá, et Santaló, meritissimus secundae classis grammatices auditor, oratione habita ad amplissimos olotenses, in sacro S. Stephani delubro, VIII. kal. decembris anno A.R.O. MDCCLXXV.* – Oloti : excudebat Michael Costa, typographus, [s.d., 1775?]. – 8 p. ; 4° (20 cm.). – Facsímil a BMV.

V. RAMON ROCA

A) *Goigs*:

45. *Goigs del gloriós Sant Antoni Abat*. – Olot : en la estampa de Ramon Roca, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (27 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

46. *Goigs del gloriós Sant Antoni de Padua*. – Olot : per Ramon Roca, estamper en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (30 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

47. *Gozos en alabanza de los santos martyres de Christo, Celestino y Benedicta, de cuios se veneran insignes reliquias en el oratorio doméstico de una devota familia de la villa de Olot*. – Olot : en la estampa de Ramon Roca: en la Plaza, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

48. *Goigs, alabansas, indulgencias, gracias y perdons de Nra. Sra. del Coll, y de Font-Rubia*. – Olot : per Ramon Roca, estamper y llibreter: en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (29 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

49. *Coblas al glorios bisbe y confessor St. Eloy*. – Olot : per Ramon Roca, estamper y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; G. fol. (41 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

50. *Goigs del glorios martyr Sant Ferriol, la capella del qual esta situada en lo veynat de Fornells, parroquia de Sant Vicens de Besalú*. – Olot : en la impremta de Ramon Roca en la Plaza, [s.d.]. – Esmentat per Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 68.

51. *Goigs del gloriós pare y patriarca S. Francesch d'Assis*. – Olot : per Ramon Roca estamper y llibreter, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; G. fol. (41 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

52. *Coblas al glorios protomartyr, precursor de Christo senyor nostre St. Joan Batista venerat en la capella situada en lo terme de la vila de Riudaura, en lo bisbat de Geròna*. – Olot : per Ramon Roca estamper, y llibreter, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

53. *Goigs en alabansa del glorios patriarcha Sant Joseph*. – Olot : per Ramon Roca estamper y llibreter: en la Plaça, [s.d.]. – Esmentat a Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 64.

54. *Goigs del gloriós martir Sant Llorens patró de la parroquia de Oix.* – Olot : per Ramon Roca estamper, y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

55. *Goigs de la gloriosa verge y martyr Santa Lluçia advocada de la vista : que se cantan en la sua devota capella.* – Olot : per Ramon Roca estamper y llibreter; al carrer Major, [s.d.]. – Esmentat a Joaquim DANÉS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 64.

56. *Goigs en alabanza de la gloriosa Sa. Maria Magdalena ques cantan en sa capella en lo terme de Sant Privà.* – Olot : per Ramon Roca, estamper y llibreter en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. – Reproduït a *Col·lecció de goigs del vescomtat de Bas*, XII assemblea anyal, 1987.

57. *Goigs en honor de la verge y martir Sta. Margarida, venerada en la mateixa parroquia; Vall de Bianya, bisbat de Gerona.* – Olot : per Ramon Roca estamper, y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (30 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

58. *Goigs en honor y alabansa del gloriós Sant Martí, bisbe y confessor : la capella del qual esta situada en lo veynat del Corp, parroquia de St. Pere de las Presas, del bisbat de Gerona.* – Olot : per Ramon Roca estamper y llibreter, en la Plasa, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

59. *Goigs en honor y alabansa del glorios archangel St. Miquel que se cantan en la iglesia parroquial de Sant Miquel de la Pineda de la Vall de Hostoles del bisbat de Gerona.* – Olot : per Ramon Roca estamper, y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (30 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

60. *Goigs al glorios archangel Sant Miquel de Castelló, viscomptat de Bas, bisbat de Gerona.* – Olòt : per Ramon Roca estamper, y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (30 cm.). – Exemplar: BMV.

61. *Goigs en alabança del gloriós martir S. Modesto; quals reliquias se veneran en la parroquia de Santa Margarida en la Vall de Bianya.* – Olot : per Ramon Roca estamper y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

- 62.** *Goigs dels gloriosos Sants martirs Pacífich y Peregrí, que se cantan en la iglesia de Sant Miquel de Pineda.* – Olot : per Ramon Roca, estamper y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.
- 63.** *Goigs, que en honor del gloriós Sant Palladi se cantan en la iglesia de St. Pere del Real Monastir de Benitos de la antigua vila de Camprodon.* – Olot : per Ramon Roca estamper y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.
- 64.** *Goigs del glorios Sant Pere.* – Olot : per Ramon Roca estamper, y llibreter, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (30 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.
- 65.** *Gloriosas acciones, y triunfos del St. martir Romá bisbe de Nepe en la Toscana, patrò y tutelar de Juanetas en lo bisbat de Gerona.* – Olòt : per Ramon Roca, estamper, y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.
- 66.** *Goigs de Nostra Senyora del Roser.* – Olot : per Ramon Roca, estamper, y llibreter: en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.
- 67.** *Coblas en honor, y alabansa, de la gloriosa Santa Sabina Martyr : lo cos sant de la qual, se venera, ab molta devoció, en la iglesia parroquial de Sant Esteva de la vila de Olot, bisbát de Gerona* – Olot : per Ramon Roca estamper y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; G. fol. (42 cm.). – Exemplar: BMV.
- 68.** *Coplas en alabansa del Santissim Sagrament.* – Olot : per Ramon Roca, estamper, y llibreter, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.
- 69.** *Glorias y finesas del glorios martir Sant Sebastia patró del poble de Munás.* – Olot : per Ramon Roca, estamper y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – Esmentat a Joaquim DANÈS, *Història d'Olot*, v. XXIV, p. 63.
- 70.** *Alabanzas, que celebra, y canta la patria de Olot en honra de Maria Sma. del Tura : Se podrán pronunciar en idioma de Cataluña y de Castilla.* – Olòt : per Ramon Roca, estamper, y llibreter; en la Plaça, [1790 o post.]. – [1] f. ; 2° (30 cm.). – Exemplar: BMV.
- 71.** *Gozos, que se cantan à Nra. Sra. del Tura patrona de la Villa de Olot en ocasion de anunciar felizes Pasquas de la triunfante resurreccion de Jesu-*

Christo. – Olòt : per Ramon Roca estamper, y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

B) Altres fulls solts:

72. [*Parto de siamesas en la villa de Olot el 3 de mayo de 1792*]. – [s.l. Ramon Roca], [s.a. 1792]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: Barcelona, Institut d'Història de la Ciutat, segons M. del Carme SIMON, *Bibliografia de Catalunya*, T. II, Madrid, CSIC, 1982, p. 101.

73. *Cedula per recort, y memoria de la hora senyalada per lo rosari perpetuo, y continuo de nit, y dia, pera mi esclau de Maria Santissima*. – Olòt : per Ramon Roca estamper, y llibreter; en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BMV.

74. *Cancion, que en contraposicion de la que el vulgo llama Mambruch compuso el muy R.P. Diego de Cadiz*. – Olot : En la imprenta de Raymundo Roca, impresor, y librero; en la Plasa, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BC, secció de goigs.

75. *La nombra*. – Olot : per Ramon Roca estamper y llibreter, en la Plaça, [s.d.]. – [1] f. ; 2° (31 cm.). – Exemplar: BMV.

C) Fullets i llibres:

1. Devocionaris:

76. *Devota novena a Christo sacramentat y crudificat que... venera la... Igel-sia collegiata de la magnifica vila de Sant Joan de las Abadessas, bisbat de Vic*. – Olot : per Ramon Roca, [1794]. – 40 p. ; 8° (15 cm.). – Exemplar: Girona, Biblioteca del Seminari Diocesà.

77. *Devotissim septenari a la candida, pura e immaculada Concepció de Maria Santissima, Senyora nostra. Que annualment celebra la deboció dels terciaris del P. S. Francesch, en el convent de pares caputxins de la vila de Olot; ab algunas altres devocions*. – Olot : per Ramon Roca, [s.d.]. – 15 p., [3] p. ; 16° (10 cm.). – Exemplar: BMV.

78. JOAN ANTON DE BARCELONA. *Incendi de dos flamas, flama de dos incendis : la flama de la pena que atormenta als difunts, y lo incendi de la culpa que abrasa*

als mortals. Remey's per extinguir un y altre en una devota novena de las santas animas del Purgatori / composta per lo R. P. Fr. Joan Anton de Barcelona, religiós caputxí, predicador, y missionari de dita novena. – Olòt : per Ramon Roca estamper, y llibreter: en la Plaça, [s.d.]. – [10], 62 p. ; 12° (13 cm.). – Exemplar: BMV.

79. *Novena de la Purissima Concepció de Maria, patrona en aquest misteri de tota Espanya / Treta principalment de las obras del V. P. Lluís de la Puente de la Companyia de Jesús.* – Olòt : en la estampa de Ramon Roca; en la Plaça, [s.d.]. – 23 p. ; 12° (13 cm.). – Exemplar: BMV.

80. PASQUAL, Jeroni. *Novenari dolorós, exercici tant profitós als faels com obsequiós a la Santissima Verge Maria dels Dolors.* – Olot : per Ramon Roca, [s.d.]. – 56 p. ; 16° (10 cm.). – Exemplar: Girona, Biblioteca del Seminari de Girona.

81. *Sagrat septenari, que tots lo anys en obsequi de la Sma. Verge del Carme consagra la devoció del terciaris carmelitas, ab los devots del St. Escapulari, en la capella del Tercer Orde en la vila de Olot / Disposat per un religiós carmelita calsat devot de la mateixa Sma. Verge.* – Olot : en la estampa de Ramon Roca; en la Plaça, [s.d.]. – 34 p. ; 8° (14 cm.). – Exemplar: BMV.

82. [SALGAS], Valentí d'Olot. *Lo sacrifici del toro en lo altar del Tura mysticament executat per medi de una devota novena a la prodigiosa imatge de nostra Senyora del Tura, que en son propi, y sumptuós temple se venera en la famosa vila de Olot / compost per lo Fr. Valentí d'Olot...* – Olot : per Ramon Roca, [s.d.]. – 46 p. ; 8° (14 cm.). – Exemplar: BMV.

83. *Septenari dolorós, y compassiu : exercici tant profitos a tot los christians, com obsequios a la Santissima Verge dels Dolors que la venerable Congregacio de la vila de Olót, ofereix a los congregants, y devots.* – Olot : per Ramon Roca, [s.d., 1785 o post]. – XXXVI p. ; 12° (13 cm.). – Exemplar: BMV.

2. Altres temàtiques:

84. ALCAZAR, Bartomeu. *De venusta partium orationis collocatione, & structura. / Per P. Bartholomaeum Alcazar Soc. Jesu. : Añadido las reglas para traducir con el debido orden latín en romance; para uso de las escuelas.* – Oloti : ex officina typ. Raymundi Roca, [s.d.] – 20 p. ; 8° (14 cm.) – Exemplar: ACGAX, Fons Casabona.

85. [GUINÓ I SALA, Josep]. *El espíritu del predicador o metodo para componer y predicar la divina palabra : obra breve y muy util para los que desean emplearse en este santo ministerio / compuesta por un sacerdote, zeloso de la gloria de Dios y bien de las almas redimidas con la sangre de Jesús.* – Olot : en la imprenta de Ramon Roca, en la Plaza, MDCCXCI [1791]. – [12], 130, [2] p. ; 8° (14 cm.). – Exemplar: BMV. – L'autor, tret d'Esteve PALUZIE, *Olot, su comarca...*, Barcelona, 1860, p. 191-192.

86. MOREU, Josep. *Sermon panegyrico de la circuncision del Señor compuesto, y predicado en la iglesia parroquial de S. Estevan de la villa de Olòt / por el R. Joseph Moreu capellan del santo hospital de Olòt, y natural de la misma villa. Dia 1. de enero de 1792.* – Olot : en la imprenta de Ramon Roca, en la Plaza, MDCCXCII [1792]. – 16 p. ; 4° (19 cm.). – Exemplar: BMV.

87. *Nicolaum puerum recenter natum inter annua ei devota solemnia in templo maximo Divi Stephani / proponebat D. Franciscus Bolós meritissimus secundae rhetoricae classis alumnus : Cuius sancti natalitium, postquam primam laureolam inter celebres commilitones circa nobiles artes assecutus fuisset, suo ingenio peperit. Oloti Die 6 decembris hora 9. Anno ManDati ColChi LaXi Sunt XerXe VlcIssIm* [MDCCLXXXVIII, 1788]. – Oloti : excudebat Raymundus Roca, [s.d., 1788?]. – Portada reproduïda a Miguel de GARGANTA, *Francisco Bolós y la cultura de su tiempo*, Barcelona, 1936, lám. entre p. 152-153.

88. *Ordenanzas : Nota de algunos casos de nombres distingüendos, y reglas de traduccion, intercepcion y elegancia para la escuela de latinidad de Bañolas.* – Olot : por Ramon Roca impresor, [s.d.] – 65 p. ; 8° (14 cm.). – Exemplar : BMV.

89. PANYÓ I FIGARÓ, Juan Carlos. *Compendio de los primeros y principales elementos del dibujo para el uso de los alumnos de la escuela de la villa de Olot. / Compuesto por su director Juan Carlos Pañó y Figaró* – Olot : por Raymundo Roca; impresor, y librero, [s.d.]. – 23 p. , 2 lám. ; 4° (20 cm.). – Exemplar: BMV.

90. *Relació del que feu, y no devia, y del que poguè, y no ho feu lo llamp, que en lo dia 2. de octubre del any 1759. cayguè en lo santuari de Maria Santissima de la Gleva / treta à llum per los obrers del expressat santuari.* – Olot : per Ramon Roca, [s.d.]. – 22 p. ; 4° (20 cm.). – Exemplar: BMV.